

RECENZIE A ZPRÁVY

SPISY KLEMENTA GOTTWALDA V SLOVENČINE

Z iniciatívy Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska začaly na Slovensku vychádzať r. 1951 slovensky *Spisy* Klementa Gottwalda. Prvý sväzok vyšiel v júli 1951, dnes je už v tlači piaty sväzok, ktorý vyjde v najbližšom čase.

Pracujúci ľud Slovenska soznamuje sa tak so *Spismi* Klementa Gottwalda ako s cennými dokumentami zo života strany a robotníckej triedy, s ktorej vývojom, zápasmi a bojmi, strádaním a utrpením, perzekúciou, ilegálnou statočnou prácou a konečnými víťazstvami je späté revolučné dielo Klementa Gottwalda. *Spisy* stávajú sa preto nevyhnutným zdrojom poučenia pre každého, kto sa zaujíma o dejiny predmnichovskej republiky. Gottwaldove slová odhaľujú s hlbokou presvedčivosťou prehnitý kapitalistický systém od jeho hláv až k jeho posledným päťolizáčom, usvedčujú ho z každého nepriateľského činu proti robotníckej triede, z každého pokusu násilia, vrhajú nemilosrdnú pravdu do tváre odpadlíkom robotníckeho hnutia a podávajú najmä dokonalý okraz o živote strany, o úlohách, ktoré pred ňou v tom-ktorom čase stály, o kladoch i nedostatkoch jej politiky.

A práve zásluhou Gottwaldových *Spisov* musí sa stať odpor pracujúcich voči vykorisťovateľom ešte rozhorčenejším a láska k robotníckej triede a šľachetným cieľom komunistickej strany bezvýhradnejšou.

Spisy sú ďalej dôkazom vernej oddanosti s. Klementa Gottwalda veci robotníckej triedy v každej chvíli jej zápasu, dôkazom prezieravosti a múdrosti, vlastnej len vodcom robotníckej triedy, ktorí každým nervom svojej bytosti premysleli a hlboko si osvojili učenie marxizmu-leninizmu.

Prvé sväzky *Spisov* Klementa Gottwalda, ktoré obsahujú články, prejavy, referáty a parlamentné prejavy z r. 1925—1933, možno rozdeliť na obdobie do r. 1929 a na obdobie od r. 1929, pretože r. 1929 je predelom tak v dejinách strany, ako aj v dejinách hospodárskopolitických.

Už prvý sväzok dáva odpoveď na mnohé problematcké otázky a stáva sa kompasom i slovenským historikom na cestách spracovania dejín rokov 1925—1929.

Toto obdobie, všeobecne známe ako obdobie tzv. „stabilizácie“ kapitalizmu, často považuje sa za obdobie pokoja, keď ako by sa dejiny zastavily a začaly sa prudko vyvíjať až v rokoch krízy, po roku 1929, v rokoch nezamestnanosti, hladu, demonštrácií a četníckych sálv. Takýto povrchný pohľad na dejiny je na Slovensku dvojnásobne mylný a nesprávny. Prvý sväzok *Spisov* Klementa Gottwalda dokazuje, že práve v týchto rokoch sa odohraly najzávažnejšie uda-

losti trvalého významu nielen pre stranu a robotnícku triedu, ale aj pre vývoj dejín celého národa: vybojoval sa víťazne boj za boľševizáciu strany, za stranu, schopnú postaviť sa na čelo zápasov robotníckej triedy s kapitalizmom, schopnú doviest tento boj až k víťaznému februáru 1948.

Úplná porážka Jilkovej zradcovskej skupiny a voľba Klementa Gottwalda za generálneho tajomníka strany ako jej najvyššieho predstaviteľa, to nie je náhoda ani samozrejmosť, ale výsledok urputného boja za stranu leninského typu, z ktorého zákonito vyšiel víťazne žiak Lenina a Stalina práve pre svoju schopnosť dôslednej aplikácie ich učenia.

Okrem vnútrostrannického zápasu prebieha v týchto rokoch zápas s kapitalizmom, ktorý sa stabilizoval jedine na základe sústavného snižovania životnej úrovne pracujúcich.

Tento zápas bol tým urputnejší na Slovensku, kde sa k bežným metódam zbadačovania družily kolonizátorské metódy českého veľkokapitálu. *Spisy* Klementa Gottwalda poskytujú verný a presný obraz situácie v Čechách i na Slovensku.

Často jediná Gottwaldova veta je prenikavou a výstižnou analýzou stavu slovenských pomerov a podnecuje dnes k ďalšiemu uvažovaniu a domysleniu v smere naznačenom Gottwaldom.

Do r. 1925 chádza robotnícka trieda v ústrety bojom s buržoáziou, ťažším než doteraz preto, že československá buržoázia nadobúdala stále väčšieho sebavedomia, odvahy a tým neustúpnosti voči požiadavkám robotníckej triedy v dôsledku dočasného upevnenia kapitalistického hospodárstva. Táto všeobecná „dočasná“ stabilizácia kapitalizmu znamenala pochopiteľne pre buržoáziu i politické posilnenie. Buržoázia nielen u nás, ale aj v ostatných kapitalistických štátoch (napr. v Anglicku) považuje už za zbytočné kryť sa rúskom účasti sociálnodemokratických a socialistických strán vo vláde a nastoľuje nezastrené tvrdý režim koalícií pánskych strán, odkladá figúrky socialistických vodcov za kulisy vládneho javiska, aby pre ne siahla r. 1929 a urobila ich v očiach pracujúcich zodpovednými za ťažké časy hladu, perzekúcie a streľby do ľudu v nastávajúcich rokoch krízy.

Plní chvastavosti a krčovitého optimizmu schádzajú sa r. 1925 zástupcovia kapitalistických štátov v Locarne, aby s krikom uzavreli skupinu smierčích a zárukových smlúv, mierumilovnosť ktorých horlivo nahovárali svetu. A zatiaľ je Locarno prvým otvoreným pokynom komplotu imperialistov, nemeckému Drang nach Osten proti SSSR.

V znamení locarnského smierenia medzinárodnej buržoázie snažila sa i československá buržoázia uzavrieť „svätú alianciu“ s buržoáziou inonárodných menšín v republike v záujme pohotového a jednoduchého postupu proti robotníckemu hnutiu. Jeden dôležitý moment však buržoázia v tomto čase pri meraní síl zabudla pripočítať k dobru svojho nepriateľa: definitívny nástup komunistickej strany k boľševizácii, k vybudovaniu strany, schopnej raz rozmetať kapitalistický poriadok. Zárukou správneho boľševizačného kurzu bola práve voľba s. Gottwalda do ÚV KSČ, ktorý zaujal miesto vedúceho agitačno-propagačného oddelenia už ako skúsený revolucionár, a ďalej neustále starostlivosť Kominterny a jej najvyšších členov, ako aj pomoc s. Stalina vývoju Komunistickej strany Československa. Práve im ďakovala strana za cenné inštrukcie v období ne-

dávnej krízy okolo bubniády. Kominternu v osobe s. Manuilského zaoberala sa veľmi podrobne otázkami tejto krízy KSC.

S. Manuilskij zaoberá sa situáciou KSC v obsiahlom článku, uverejnenom v Rudom práve č. 154, 3. VII. 1925 pod názvom Český príklad — naučení pro celou Kominteru, kde po dôkladnom rozbere súčasného stavu robotníckeho hnutia v Československu a charakteristických vlastností komunistickej strany kladie a zodpovedá otázku, najaktuálnejšiu nielen pre KSC, ale aj pre všetky komunistické strany v kapitalistických štátoch: je boľševizácia v epoche čiastočnej stabilizácie kapitalizmu možná?

„... vývojové tempo revolučného hnutia sa v posledných rokoch v svetovom meradle spomalilo“, píše s. Manuilskij, „nastala éra organizačného sbierania síl, trpezlivej prípravy na veľké boje budúcich dní“. Ale napriek tomu „možno pozdvihnúť bojovú schopnosť strany, i keď nie je tu bezprostredne revolučná situácia“.

V závere rieši aj otázku, závažnú predovšetkým pre Komunistickú stranu ČSR ako stranu, ktorá bola typom masovej strany v strednej Európe so všetkými prednosťami takej strany, ako je jej hlboké organizačné spojenie s robotníckou triedou pomocou družstiev, odborov, športových klubov, vzdelávacích krúžkov a rozsiahlych organizácií žien — a so všetkými slabínami takej strany, ktorá neprešla ťažkými obdobiami perzekúcií. A uzatvára, že „boľševizácia nie je nijako v rozpore s masovým charakterom strany.“

Práve s. Klement Gottwald už v týchto časoch, keď ešte neboli všetky problémy a všetky otázky línie strany vyriešené, bol schopný správne analyzovať situáciu robotníckej triedy a pochopiť nevyhnutnosť vybudovania leninskej strany.

Už prvý článok I. sväzku *Spisov* Boľševizovať komunistické hnutie dokazuje pevné a ničím nezadržateľné boľševické vykročenie Klementa Gottwalda, opovrhujúce všetkými porazeneckými tendenciami a nariekavými lamentáciami nad nepriaznivou objektívnou situáciou:

„... treba vážne myslieť na organizovanie revolúcie. Organizovať revolúciu značí stranu prebudovať, rozbiť staré organizačné formy, budované pre mierne obdobie, a organizovať vo fabrikách, baniach, poliach proletariát k boju za oslobodenie. Strana musí vedieť presvedčiť široké masy pracujúcich o nutnosti boja, strana musí viesť boj a nesmie čakať „zázrak“ živelnosti, strana musí byť vždy pripravená ísť až do krajných výsledkov a nesmie sa zastavovať; jej cieľom musí byť vždy svrhnuť nadvládu kapitalizmu, ustanoviť diktatúru proletariátu, pričom, prirodzene, boj o jednotlivé etapy — dopredu i zatáčky — je nutným predpokladom víťazstva. Prebudovanie strany organizačne, administratívne, ideologicky je organizovaním revolúcie. Každý člen strany musí byť vychovaný za vojaka revolúcie.“

S takými cennými inštrukciami a poznatkami soznámili sa na prahu rokov ťažkého triedneho zápolenia komunisti a funkcionári na Slovensku, kde zvlášť bolo potrebné neustále varovať a včas poukazovať na úmysly slovenskej buržoázie, stále zjavnejšie shodné so zámermi českej buržoázie, kde bola potrebná strana, ktorá by bola schopná viesť proti tomuto komplotu, tak ohrožujúcemu životné záujmy robotníckej triedy, každodenný boj, vedený dôsledne a nekompro-

misne všetkými formami a v najväčšom rozsahu, možnom za danej objektívnej i subjektívnej situácie.

Na Slovensku bola situácia o niečo odlišná než v Čechách a na Morave. Polokoloniálne postavenie Slovenska, na účet ktorého český kapitál sústavne liečil svoje neduhy, prinášalo pracujúcim Slovenska nesmierne útrapy.

A práve v tomto čase ľudáci — exponenti slovenskej buržoázie odhaľujú clonu opozičnej, protivládnej politiky. Triedne pozadie ich politiky a triedne záujmy, skrývajúce sa dosiaľ za obratne formulovanými protičeskými heslami, prejavily sa nad slnko jasnejšie. Vo voľbách, ktoré sa konaly v novembri 1925, pocítila vládna koalícia otras svojich pozícií, zapríčinený vzrastom síl komunistickej strany a zosilnením opozičných strán menšinových národností. Táto kríza koalície, ktorá by sa bola mohla stať výhodným a povzbudivým okamihom pre robotnícku triedu všetkých národností v republike, znepokojila nacionálne opozičné strany a najmä slovenskú stranu ľudovú natoľko, že sa rozhodly priskočiť na pomoc českej buržoázii. „Teda preto, že sa boja slovenského pracujúceho ľudu, spájajú sa s pánni českými, nemeckými i maďarskými, aby ďalej udržali zotročovanie proletariátu všetkých národností v republike. Okrem toho, pravda, ľudácki vodcovia pamätajú aj bezprostredne na svoje vačky. Dostane sa im od českých pánov úradov, sinekúr, zbytkových statkov, zvýšenia plátov všetkým kňazom a biskupom a iných osobných výhod.“ (K. Gottwald, *Spisy I*, Bratislava 1951, 19.)

Tak utvorila buržoázia všetkých národností v republike jednotný front v znamení Locarna, pomohla českej buržoázii posilniť jej politické pozície a od tejto chvíle schvaľovala i svojimi hlasmi vysávanie proletariátu svojich národov. Bez ich pomoci nebola by sa vláda odvážila tak ľahko uzákoniť zvýšenie obilných ciel, ktoré znamenaly všeobecné zvýšenie cien obilných produktov.

Súdruh Klement Gottwald obracia sa po týchto udalostiach r. 1926 k slovenskému národu, aby v jeho očiach usvedčil Hlinkovu stranu, poukázal na jej rýdzo triedny charakter a tomuto charakteru adekvátne odpovedajúce záujmy a ciele: „Po šesť rokov buntošili a harangovali Slovensko do boja ‚proti Čechom‘ — dnes sa spájajú s českými pánni nielen proti českému, ale aj — a to predovšetkým — proti slovenskému proletariátu.“ (*Spisy I*, Bratislava 1951, 21.)

Tak sa javí s. Gottwald ako bojovník na dvoch frontoch: za práva pracujúceho ľudu proti kapitalizmu a ako bojovník v prvých radoch vnútrostrannickej línie — za stranu, za jej očistu, za jej akcieschopnosť.

Ťažko povedať, ktorý z týchto dvoch zápasov bol ťažší. Oba vyžadovaly Gottwalda celého, jeho hlavu, jeho pero, jeho praktickú činnosť.

Sledovať každý záchvev kapitalistického poriadku, dokázať vratkosť jeho stability, bojovať za každého vyhodeneho robotníka, formovať robotnícku triedu s roľníctvom v jednotný front ako jedine možnú úspešnú obranu práv, keď pritom práve v r. 1926—1928 mala vedenie strany v rukách zradcovská skupina Jilek, Bolen, Neurath. Proti týmto živlom, proti ich oportunistickej praxi a zmäteným teóriám o ďalekých perspektívach ozdraveného kapitalizmu a z toho vyplývajúcej bezúčelnosti neústupného triedneho boja, nestál Klement Gottwald sám. Okolo s. Klementa Gottwalda začala sa tvoriť ľavá opozícia, ktorá si stále dôraznejšie uvedomovala nevyhnutnosť zmeny jilkovských praktík strane nepriateľských.

Klement Gottwald neúnavne vysvetľoval, že „niet žiadnej trvalej stabilizácie kapitalizmu“, odhaľoval príčiny prechodnej konjunktúry v Československu, z ktorých jednou je polokoloniálne postavenie Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny, kde sa priemysel historických zemí v značnej miere hojil odpriemyselňovaním Slovenska a Zakarpatska. (*Spisy I*, Bratislava 1951, 46.)

Odbúravanie priemyslu, ktoré sa začalo už r. 1921, nebolo zastavené ani v rokoch tzv. „stabilizácie“ kapitalizmu. Práve hospodárska situácia na Slovensku potvrdzovala Gottwaldovu koncepciu a kládla výrazný otáznik tvrdeniam buržoáznym ekonomov o trvalej stabilizácii kapitalizmu i pravičiarskym teóriám vnútri strany. (*Spisy I*, Bratislava 1951, 14.)

Nie je možné hovoriť o stabilizácii kapitalistického hospodárenia tam, kde dochádza ku kántreniu priemyslu, k hromadným výlukám, štrajkom a odhodlaným protestom proti snižovaniu miezd a proti nezamestnanosti. Napr. Podbrezovské železiarne, ktoré boli schopné za plného využitia dať obživu 20.000 ľuďom a zamestnať 5.000 osôb, neboly od r. 1923 ani na čas v stave plnej zamestnanosti a práve r. 1927 prepustila firma železiarní 1.100 robotníkov a pristúpila k zastaveniu rúroveň. V tom istom čase píše robotnícky dopisovateľ z Banskej Bystrice o ničení textilnej továrne v Banskej Bystrici, kde z pôvodného počtu 915 zamestnancov pracovalo v čase najvyššej „konjunktúry“ iba 280 (!) robotníkov. (Pravda, 1. I. 1927, článok V zdochýnajúcej fabrike.)

V januári toho istého roku bola zastavená práca v Chyžnej Vode a kapitalistickí kolonizátori sa chystali na ďalšie atentáty na existenciu ďalších tovární.

Prípravovali odmontovávanie strojov v opatovskej továrni, kremnickej mincovni, banskobystrickej zápalkárni, papierni v Slavošovciach a celulózky v Hôrke. Jedine nanajvyš rozhorčený odpor slovenských pracujúcich, ktorých zúfalstvo somklo v týchto časoch v jednotný front v pravom smysle slova, maril tieto úmysly.

23. januára 1927 sišlo sa 400 zástupcov v mene 30.000 robotníkov a roľníkov gemerských dolín v Plešivci, aby sa dohodli na najúčinnnejších formách boja proti drancovaniu priemyslu nielen svojho kraja (Slavošovce, Hôrka), ale aj celého Slovenska. Sišli sa tu zástupcovia robotníkov a roľníkov a všetkých politických strán okrem ľudovej, i zástupci obecných zastupiteľstiev. Ostane navždy symbolom spoločného utrpenia, spoločného boja robotníckej triedy slovenskej s robotníckou triedou českou proti spoločnému nepriateľovi, že na tejto významnej konferencii bol prítomný a referoval práve s. Klement Gottwald. Konferencia vydala protestnú rezolúciu proti odbúravaniu priemyslu a výzvu k slovenskému pracujúcemu ľudu utvoriť jednotný front v záujme úspešnej obrany proti divému triednemu nepriateľovi.

Súdrh Klement Gottwald vysoko hodnotí vo svojich *Spisoch* túto konferenciu ako červený signál „do boja“, ktorý preletel mestami i dedinami, každou továrňou. V jej mene, v mene plešiveckej výzvy vstupovali robotníci do protestných akcií proti zásahom, snižujúcim sústavne ich životnú úroveň. A práve táto nesmierna bieda proletariátu Slovenska v rokoch „stabilizácie“ kapitalizmu na Slovensku (dvojnásobne v úvodzovkách) a potom osobnosť Klementa Gottwalda, blízka a drahá slovenským robotníkom a komunistom a strannickým funkcionárom — to je kľúč pre pochopenie prekvapujúco hladkého priebehu

celostranníckej diskusie v slovenských krajoch v ťažkej kríze strany po Červennom dni r. 1928.

Slovenskí komunisti dlho nerozhodovali, odmietli Jilka s jeho pre nich smiešnymi názormi na stabilizáciu kapitalizmu a s jeho rezignujúcou praxou a postavili sa za Gottwalda.

R. 1928 vstúpil totiž zápas o správnu líniu strany do záverečnej fázy, ktorou strana prešla zásluhou Klementa Gottwalda, jeho vysokého marxistického vzdelania, pohotovosti a prezieravosti víťazne.

Klement Gottwald usvedčil Bolena a Jilka nielen v očiach robotníckej triedy ČSR, ale na medzinárodnom fóre, na VI. zasadaní Komiterny v júli a auguste 1928. Pravičiarska činnosť Jilkovho vedenia dostúpila vrcholu v udalostiach Červeného dňa v júli 1928. Červený deň stal sa dňom pohany strany a jej poctivých príslušníkov. Jilkovo vedenie sabotovalo prípravu tohto dňa, keď predtým vôbec nesprávne vytýčilo program Červeného dňa ako akciu výlučne politickú, bolo dokonca v spojení s buržoáziou a jej aparátom, takže väčšina súdruhov bola hneď po svojom príchode zatknutá, lebo polícií bolo vyzradené poznávacie znamenie účastníkov Červeného dňa.

Na druhej strane stal sa tento deň prvým článkom reťaze rýchleho spádu udalostí. Ešte ten istý deň, 6. júla 1928, sišla sa z iniciatívy a pod vedením Klementa Gottwalda ľavá opozícia, aby podrobila kritike nielen udalosti Červeného dňa, ale celú činnosť Jilkovho vedenia v celom rozsahu jej záškodníctva a rozhodla podniknúť všetko, aby sa nastolil správny kurz politiky strany.

Dokumenty, uverejnené v *Spisoch I.*, str. 120—275, zachycujú zápas Klementa Gottwalda o stranu, ku ktorým každý historik tohto obdobia musí prizerať nie ako k pomôckam, ale ako k základným kameňom svojej koncepcie, ak má to byť koncepcia marxistická.

Osnova prejavu Klementa Gottwalda na VI. svetovom sjazde Kominterny na schôdzke komisie, ktorá mala za úlohu vyriešiť v súvislosti s porážkou Červeného dňa československú otázku vôbec — uverejnená ako Materiál k diskusií o československej otázke v Rudom práve č. 254, 25. októbra 1928 (*Spisy I*, Bratislava 1951, 120.) — je dokumentom vzácného významu a žiarivým príkladom boľševického prejavu s plným uplatnením boľševickej zásady kritiky a sebakritiky. V tomto svojom prejave analyzuje Klement Gottwald súčasnú situáciu v celej jej zložitosti, aby potom prešiel k vytýčeniu konkrétnych úloh strany. V presných formuláciách, v ktorých každé slovo má svoj význam, s klasickými uzávermi charakterizuje hospodársku situáciu a medzinárodné postavenie ČSR, hlavné smery presunu triednych síl, keď vzrastajúcemu vplyvu monopolizácie a finančného kapitálu, proletarizačnému procesu maloburžoázie odpovedá ľavý odklon vnútri robotníckej triedy.

Na adresu vedenia strany vzniesol potom vo svojom veľkom prejave s. Gottwald rad kritických obvinení v otázke politiky získania spojencov na dedine a u menšinových národností, v otázke politickej línie strany, ktorá bola skrivená doprava do oportunistických vôd, čo sa prejavilo temer v každom smere činnosti Jilkovho vedenia: v mzdových akciách, v boji proti vojne a fašizmu, v nesprávnom spájaní legálnej a ilegálnej práce strany, v nedostatočne ostrom boji proti sociálnej demokracii, v neschopnosti podchytiť národnostné hnutie a hnutie nespokojných roľníkov a konečne v priebehu príprav a samotnej akcie Červeného

dňa. Slová Klementa Gottwalda vniesly definitívne svetlo do udalostí Červeného dňa a dopadaly ako údery kladivom na hlavu pravých vinníkov.

„Červený deň sa postavil ako akcia politická a ofenzívna, beztoho, aby sa uvážilo, že akcii podobného charakteru musí predchádzať celá reťaz drobných, dobre premyslených a vedených akcií, ktorých stupňovanie musí byť organické. Vo svojej nekritičnosti k sebe si vedenie neuvedomilo, že sme sa svojimi chybami dostali v akcii mzdovej a v akcii o sociálne poistenie do slepej uličky, a celkom oportunisticky preskočilo k druhému extrému — k akcii výlučne politického charakteru, miesto toho, aby sa snažilo rýchle korigovať chyby a preniesť akcie hospodárske na vyšší politický stupeň a spojiť ich s bojom proti perzekúcii a za legalitu strany... Takto vedenie hodilo na váhu prestíž, ba existenciu strany v akcii, ktorá bola od základu chybné založená.

Z organizačných chýb treba najmä vytýkať prílišnú konšpiratívnosť príprav... a ďalej úžasnú pasivitu vedenia v organizačných prípravách akcie.“ (*Spisy I*, Bratislava 1951, 149.)

Záver prejavu, kde s. Klement Gottwald formuloval najbližšie úlohy strany, hodnotí s. Václav Kopecký vo svojej knihe *30 let KSČ* ako dokument historického významu, lebo predstavoval „prvé formulovanie politickej línie, s ktorou potom Gottwaldovo vedenie nastúpilo svoju cestu na čele KSČ.“

Ľavá opozícia, ktorá prišla na čele s Klementom Gottwaldom na zasadanie Kominterny prediskutovať s Jilkom a jeho skupinou na medzinárodnom robotníckom fóre udalosti Červeného dňa — zvíťazila, napriek tomu, že bola pôvodne početne slabšia. Zvíťazila zásluhou Klementa Gottwalda. Jeho prejav, ktorý proti Jilkovi v protiklade k Jilkovým nejasným a vyhýbavým referátom vynikal úplnou znalosťou situácie a zreteľne sa črtajúcim najpochybným záujmom vyvieť stranu z jej krízy — v tom bola sila ľavice.

Preto dala za pravdu Kominternu Klementovi Gottwaldovi a vydala v súhlase so stanoviskom ľavice *Otvorený list EKI Od oportunistického pasivity k boľševickej aktivite*.

V. sjazd strany, na ktorom mal Klement Gottwald obsiahly referát o súčasnej situácii (*Spisy I*, Bratislava 1951, 232) a úlohách strany, stavia Klementa Gottwalda na najčestnejšie miesto. R. 1929 priniesol nielen plody usilovnej, neúnavnej práce s. Gottwalda vnútri strany, ale aj do písma potvrdil všetky predchádzajúce tvrdenia s. Gottwalda o vratkosti stabilizácie kapitalizmu.

Prvý parlamentný prejav s. Gottwalda r. 1929 je prejavom víťaza, ktorému sama história dala za pravdu.

Prehovoril tvárou v tvár najvyšším politickým predstaviteľom triedneho nepriateľa svojim jasným, srozumiteľným spôsobom, ktorý nemohol nechať nikoho na pochybnostiach, že v osobe Klementa Gottwalda hrozí kapitalistickému systému nebezpečenstvo.

„Je to náš človek,“ hovorili robotníci s uznaním, keď si jeden druhému požičovali výtlačok rozobraného parlamentného prejavu Klementa Gottwalda.

Uznanie s. Gottwaldovi dostalo sa za jeho parlamentný prejav aj z úst najpovolanejších: s. Stalin, ktorý čítal prejav v moskovskej Pravde, sa vyjadril, že je to prejav boľševický.

II., III. a IV. sväzok spisov Klementa Gottwalda obsahuje články, prejavy a politické rezolúcie rokov 1930—1933. To sú roky hospodárskej krízy, ktorá

otriasla kapitalistickým systémom v samotných jeho základoch a postavila pred komunistické strany v kapitalistických krajinách závažnú úlohu ubrániť robotnícku triedu proti snahám kapitalistov presunúť na účet pracujúcich bremená krízy.

Štádiu zostrenej krízy kapitalizmu so sprievodnými zjavmi masovej nezamestnanosti, snižovania miezd, predlžovania pracovného času, ochromenia hospodárskeho života zákonito odpovedal vzostup revolučnej vlny vo všetkých kapitalistických štátoch, ako aj v kolóniách, zosilnenie štrajkového hnutia a protestných akcií hospodárskeho i politického charakteru.

Dejinná neoprávnenosť existencie kapitalistického spoločenského systému vynikala v týchto rokoch jeho absolútnou neschopnosťou dať ľuďom minimálne možnosti obživy, nad slnko jasnejšie v protiklade s ohromnými úspechmi socialistického hospodárstva Sovietskeho sväzu, ktorého ľud plnil s úspechom prvú päťročnicu.

Komunistické strany v kapitalistických štátoch sa postavily na čelo nespokojných, revolucionizujúcich sa mäs, organizovaly demonštrácie a pochody nezamestnaných, viedly zamestnaných robotníkov k prejavom solidarity s nezamestnanými súdruhmi a s poukazom na život sovietskych pracujúcich bez hladu a utrpenia, vytyčovali politické heslá za svrhnutie kapitalizmu.

I v Československu sa buržoázia snažila riešiť svoje ťažkosti spôsobom, podľa svojho rozumu jediným možným: koncentráciou a monopolizáciou priemyslu, namierenou k zničeniu malých konkurentov, zavádzaniu racionalizačných opatrení v priemysle i v poľnohospodárstve, vysávajúcou ešte dômyselnejšie pracovnú silu robotníka, zavádzaním stále neznesiteľnejšieho daňového útlaku proti drobným ľuďom a daňových úľav bankrotujúcim a „postihnutým“ fabrikantom a konečne priamym útokom na robotníkov a chudobných roľníkov.

Politické následky hospodárskych krčov kapitalizmu prinášaly ostré zamierenie k fašizmu, s metódami ktorého buržoázia už dávno koketovala ako s najosvedčenejšími metódami potlačenia a ubíjania robotníckej triedy a komunistickej strany.

Logicky s týmito zjavmi sa stupňovala nenávisť k Sovietskemu sväzu, ktorá začala bezprostredne hroziť výbuchom novej imperialistickej vojny za účelom uhasenia chamtivého smädu po jednej šestine svetového trhu.

Jedine nádejný vývoj udalostí v Nemecku, ktorý v osobe dobrodruha Hitlera sľuboval pohodnejšie naplnenie týchto túžob, primäly imperialistických rváčov k odkladaniu prvého útoku na Sovietsky sväz.

Táto situácia s prudkým spádom závažných udalostí kládla strane rad veľkých úloh. Rozbúrenie hladiny revolučného hnutia, donedávna zdanlivo pokojné, prikazovalo strane, aby sa mu postavila na čelo a podchytila rozhorčenú nespokojnosť širokých mäs, vedela ich povzniesť a vtláčiť im politický charakter, aby tak každý protest proti biede, prepusteniu, snižovaniu miezd zacielil priamo do srdca kapitalistickej spoločnosti.

Komunistická strana Československa vchádzala do týchto rokov po svojom V. sjazde na čele s Klementom Gottwaldom.

Strana síce trpela ešte vážnymi nedostatkami, ale predsa už bola vyzbrojená väčšou akcieschopnosťou. Bolo však potrebné viesť ďalej boj za urýchlenú boľševizáciu.

„Dve veci potrebujeme“, píše Klement Gottwald v januári 1930 (*Spisy II*, Bratislava 1951, 41). „Prvá vec je prebudovanie strany na boľševických zásadách a druhá vec je rýchly obrat ku skutočnej masovej práci strany.“

Súruh Gottwald vždy starostlivo skúmal potreby strany, no od r. 1929 mohol z kompetencie svojej funkcie generálneho tajomníka strany uviesť do života princípy procesu urýchlenej boľševizácie strany.

Politická rezolúcia Ústredného výboru KSČ zo dňa 24.—25. mája 1930 (*Spisy II*, Bratislava 1951, 84) pod názvom Musíme urýchliť tempo boľševizácie strany a boje o väčšinu robotníckej triedy a potom referát s. Gottwalda na VI. sjazde KSČ v marci 1931 — to sú opäť dva dokumenty, bez ktorých nenájde historik a najmä historik dejín robotníckeho hnutia správnu orientáciu v tomto období. Hlboký rozbor situácie, ktorý zachycuje každý jav krízového obdobia s marxistickou citlivosťou, zásadne vedecký pohľad na medzinárodnú i vnútropolitickú situáciu, presné čísla sprevádzajúce syntézy Gottwaldovho prejavu a na druhej strane kritický a vysoko zodpovedný postoj k vnútrostrannickým pomerom, starostlivo vážiaci sily strany v čase, ktorý každým dňom staval pred stranu zodpovednejšie a zodpovednejšie úlohy. Zásluhou rozvážneho vedenia s. Gottwalda mohla i komunistická strana na Slovensku čeliť úspešne náporom na sociálne a politické práva robotníckej triedy.

Spisy nám ukazujú Klementa Gottwalda týchto rokov ako skutočného vodcu bojovníka, ktorému neujde ani jediný útok buržoázie na práva robotníckej triedy, a podávajú súhrnný obraz grandiózneho zápasu Klementa Gottwalda a komunistickej strany s kapitalizmom, proti ktorému vedie proletariát za sústavnej ostrážitej starostlivosti o bojaschopnosť strany, organizuje mohutné štrajkové boje a demonštrácie proti vojne a fašizmu, najmä v období príchodu Hitlera k moci.

Vytyčujúc heslá, vhodné v tej-ktorej chvíli, mobilizoval a stmeloval proletariát v jeho odpore proti triednemu nepriateľovi. Heslo Ani muža zo závodu, ani halier zo mzdy odpovedalo presne požiadavkám proletariátu a stalo sa v tom čase štandardou všetkých akcií robotníckej triedy.

Severočeský štrajk v baníckych revíroch patrí k najúspešnejším akciám komunistickej strany nielen v ČSR, ale aj v medzinárodnom meradle. Gottwaldovo heslo Jednota, štrajk, víťazstvo sohralo i tu významnú rolu.

Nesmierna bieda, do neba volajúce nešváry kapitalizmu za tieto roky viditeľnejšie než kedykoľvek predtým tvorily vhodnú situáciu na to, aby široké masy pochopily poslanie komunistickej strany, odpúťaly sa od svojich vodcov sociálnodemokratických a socialistických a somkly sa v jednotnom fronte pod vedením strany.

Klement Gottwald mal už skúsenosti s ťažkosťami a vyhliadkami utvorenia jednotného frontu a vedel, ako robiť v tomto smere, kde bolo zvlášť treba politického taktu a jemného marxistického smyslu. Klement Gottwald sledoval vždy líniu, aby sa prostí členovia sociál-fašistických strán (ako nazýva sociálnodemokratické a socialistické strany v období, keď tieto predchádzajú zo svojej reformistickej praxe v priamych pomocníkoch buržoázie a pomáhajú vládnúcim stranám dokonca v ich fašizačnom snažení v rokoch 1929 a nasledujúcich) sami presvedčili a aby sa vodcovia týchto strán sami usvedčili a skompromitovali v očiach svojich voličov.

Klement Gottwald sa obracia v otvorenom liste zo dňa 16. marca 1933 na vodcov nemeckej sociálnodemokratickej strany, českej sociálnodemokratickej a strany národných socialistov (*Spisy IV*, Bratislava 1952, 212) „Ponúkame socialistickým stranám spoločný boj proti hladu, fašizmu a vojne“ s výzvou na utvorenie jednotného frontu s komunistickou stranou. Vodcovia týchto strán, ku ktorým sa prevolanie ÚV obracalo, nemohli, pravda, prijať výzvu utvoriť jednotný front proti buržoázii, keď už boli pevne priviazaní k buržoázii v jednotnom fronte proti robotníctvu. Strana a Klement Gottwald, pravda, nevytvárali si nijakú ilúziu o charaktere týchto vodcov, chceli len dosiahnuť to, aby sa nežiadúcich ilúzií zbavili i prostí členovia týchto strán.

Bohaté skúsenosti z bojov strany v období krízy, zo štrajkov a skúsenosti z taktiky jednotného frontu, ktorého význam nadobúdala stále väčšej váhy vzhľadom na blížiacu sa éru fašizmu, prináša dokument, uverejnený v *Spisoch IV*, Bratislava 1952, 39, 3. Tento dokument, ktorý podáva úplný obraz nielen taktiky strany a jej naliehavých úloh, ale aj klasické zhodnotenie medzinárodnej i vnútropolitckej situácie, vošiel do dejín robotníckeho hnutia ako koreferát na 7. schôdzke XII. pléna Výkonného výboru Komunistickej internacionály 30. augusta 1932 v Moskve.

II., III. a IV. sväzok *Spisov* Klementa Gottwalda dokresľujú osobnosť nášho prezidenta aj ako verného tlmočníka požiadaviek slovenského ľudu.

Ak trpel pracujúci ľud Slovenska v rokoch dočasnej „konjunktúry“ kapitalizmu do r. 1929, trpel v rokoch krízy dvojnásobne.

Kríza postihla slovenské mestá a dediny v celom rozsahu a v celej hĺbke a sprevádzala ju stále ostrejšie zásahy perzekúcie. Funkcionári komunistickej strany boli nútení skrývať sa, ich politická práca sa im na každom kroku znemožňovala, prejavy zastavovali, schôdzky sa rozpúšťali, noviny konfiškovali v snahe umlčať hlas pravdy, ktorý stále dôraznejšie povznášala strana na obranu robotníkov, ktorí boli stále hŕfnnejšie vyhadzovaní z práce. Životná úroveň robotníckej triedy bola v tomto období snižená najmenej o 20%. Postihnuté boli najmä chudobné roľnícke kraje systémom priamych i nepriamych daní, pod ťarchou ktorých upadal ľud stále beznádejnejšie do dlhov za potraviny.

Vláda zakročovala proti bezbranným chudákovi s cynickou neúprosnosťou. Celé fronty exekútorov vrhly sa na zbadačenie dediny a zabavovali úbožiačkom posledný zdroj chudobnej obživy — jedinú kravu alebo kozu, často i chatrnú strechu nad hlavou.

Keď 25. mája 1931 v Košútoch padly štyri životy poľnohospodárskych robotníkov preto, že sa síšli spolu so svojimi súdruhmi, aby debatovali o výsledkoch práve skončeného štrajku, zdvíha Klement Gottwald svoj hlas, aby nielen protestoval a obvinil vražedný režim, ale aj vyzval do boja proti nemu:

„Bíte na poplach a roznete do všetkých robotníckych mozgov poznanie, že ak chce robotnícka trieda žiť, musí kapitalizmus zomrieť! Drahocenné životy našich kamarátov v Košútoch a Duchcove pomstíme!“ (*Spisy III*, Bratislava 1951, 80.)

A keď r. 1932 došlo k tragickým udalostiam v Polomke, hovorí Klement Gottwald v poslaneckej snemovni 25. novembra 1932 veľký prejav Ľud pozná vinníkov z Polomky (*Spisy IV*, Bratislava 1952, 143), zapálený vreľým účasťstvom nielen so zbitými a ranenými Polomčanmi a s celým ľudom drancovaného Hore-

hronia, ale so všetkou biedou a hladu každého slovenského človeka, celého pracujúceho slovenského národa.

Tento referát chce poukázať práve na úzku súvislosť medzi slovenskou robotníckou triedou, robotníckym hnutím na Slovensku a osobnosťou a dielom Klementa Gottwalda.

A ostáva úlohou slovenskej historiografie vyzdvihnúť a celý národ soznámiť s týmito krásnymi, ušľachtilými stránkami našich dejín bratstva českého a slovenského pracujúceho ľudu od jeho prvých prejavov pri koliske slovenského robotníckeho hnutia v minulom storočí v Budapešti až k jeho vyvrcholeniu v jednoliatom boji robotníckej triedy oboch národov vo februári 1948. Najväčším predstaviteľom tejto družby je Klement Gottwald. Jeho vzťahy a láska k slovenským pracujúcim boli práve také vrelé, ako vzťahy a láska slovenských pracujúcich ku Klementu Gottwaldovi.

A práve *Spisy* nielen týchto rokov 1925—1933, ale aj rokov nasledujúcich poskytujú bohatý materiál na štúdium tejto otázky.

Zd. Holotíková

J. G. Ž A T K U L I A K, LUDOVÝCHOVNÝ PRACOVNÍK JURAJ FÁNDLI
JURAJ Č E Č E T K A, UČITEĽ ĽUDU SAMUEL TEŠEDIK

Obe tieto monografie vyšly v edícii Knihnica osvety a majú spoločný užší historický zreteľ: vyzdvihovať pokrokové tradície našej osvety, výchovy ľudu. Predmetom oboch štúdií sú skutočne najtypickejšie osvietenski „učitelia ľudu“, vrstovníci Juraj Fándli a Samuel Tešedík, pôsobiaci na konci XVIII. a začiatkom XIX. stor.

Táto doba je v našich dejinách neobyčajne dôležitá. Je to obdobie prechodu od feudalizmu ku kapitalistickej spoločenskej formácii. Feudálny poriadok je už u nás v tejto dobe vo viditeľnom rozklade, už aj osvietenský absolutizmus dohráva svoju úlohu. Kríza sa najjasnejšie prejavuje najmä v kríze výrobných vzťahov. Nevoľnícky systém sa stáva najväznejšou brzdou spoločenského rozvoja. V tejto dobe začína sa síce u nás množiť počet manufaktúr, ale súčasne sa už jasne prejavujú dôsledky koloniálnej politiky Viedne voči Uhorsku, ktorá sa stáva jednou z najhlavnejších prekážok rozvoja kapitalizmu u nás.

Celá složitost a protirečivosť tohto „osvieteného storočia“ prejavila sa plne a často typicky i v diele Juraja Fándliho a Samuela Tešedíka. Preto štúdie J. G. Žatkuliaka a prof. Juraja Čečetku, osvetľujúce monograficky tieto pokrokové zjavy našej národnej minulosti, pomáhajú pochopiť i složitú problematiku osvietenskej ideologie u nás.

*

Práca J. G. Žatkuliaka o Jurajovi Fándli je viac ako o jeden rok staršia ako práca prof. Čečetku o Samuelovi Tešedíkovi. Vyšla z príležitosti dvestoročného jubilea narodenia Juraja Fándliho (r. 1950). Všima si iba jeden úsek jeho činnosti, chce „podčiarknuť predovšetkým prvenstvo, obsah a dosah jeho výchovno-vzdelávacej práce medzi slovenským ľuďom“. Kapitola *Doba a prostredie* má rámcový charakter, kapitola *Juraj Fándli* životopisný, ostatné kapitoly *Vzdelávateľ ľudu, Osvetový teoretik, Praktický vychovávateľ* vzťahujú sa k hlavnému zreteľu práce.

Mali by sme niekoľko zásadných i drobnejších pripomienok k práci s. Žatkuliaka, najmä pokiaľ ide o jej nedostatky.

Hlavný nedostatok práce s. Žatkuliaka vidíme v tom, že osvetové dielo Juraja Fándliho podal izolovane od súvislostí domácich, uhorských i stredo-euroeských. V rámci kapitole sa mu nepodarilo v hlavných rysoch načrtnúť najpodstatnejšie problémy doby, ktoré sa odrazily vo Fándliho diele. Aj v ostatných kapitolách obmedzil sa s. Žatkuliak na výklad a popis Fándliho osvetových metód a osvetovej praxe, nepokúsil sa o hlbší teoretický a ideový rozbor a tak sa stalo, že mu ušly podrobnosti a súvis s osvietenským prúdom uhorským a stredo-euroeským vôbec, ako sa on odrazil v pedagogike školskej i osvetovej. Podobná hospodárska situácia v celej tejto oblasti, viditeľný rozklad feudalizmu spôsobujú, že osvietenská osveta v tejto oblasti má základné črty spoločné. Autor síce spomína rad významných súčasných pedagogov, ako boli J. J. Rousseau, J. B. Bessedow, Pestalozzi, F. E. Rochow a iných, ale bližšie si ich vzťahov, súvislostí a paralel s Fándliho dielom nevšima. A predsa sa napr. u Fándliho jasne prejavuje vplyv Rousseauovej *Spoločenskej smluvy*, aj keď z druhej ruky a priškripený za zaostalejšie uhorské pomery. V Uhorsku boli veľmi rozšírené reakčné názory F. E. Rochowa na osvetu ľudu. Iste by napr. nebolo bez zaujímavosti a poučenia bližšie si všimnúť osvetovú prácu medzi dedinským ľudom u vynikajúceho súčasného pedagoga Pestalozziho, ktorý najmä na začiatku svojej pedagogickej dráhy sa tiež snažil „pomôcť sedliakom zlepšením ich gazdovstiev“ (Medinskij) a podobne ako neskoršie S. Tešedik robil praktické pokusy s roľníkmi na svojom statku zriadenom za týmto cieľom. Ani domácich, slovenských a maďarských osvietenských „učiteľov ľudu“ si s. Žatkuliak nevšimol. Zo slovenských išlo by o pedagoga Daniela Lehockého a najmä Samuela Tešedíka. Z maďarských spomenieme napr. len Jána Nagyvátího, ktorý tiež, podobne ako Juraj Fándli, r. 1791 vydal *Pilného poľného hospodára*, pravda, po maďarsky.

Tým, že autor Fándliho izoloval a že sa obmedzil viac-menej na interpretáciu a opis jeho osvetových názorov a metód, ušly mu aj niektoré priame vplyvy a závislosti Fándliho od súčasných ľudovýchovných spisovateľov. Ide tu najmä o vplyv Bekerovej *Noth und Hilfsbüchlein*, ktorá vyšla aj česky a maďarsky a ktorú feudálne vrchnosti veľmi propagovaly. Fándli sa na Bekera odvoláva hneď v úvode k *Pilnému hospodárovi* a v diele ho mnohokrát cituje. Mnohé časti v *Pilnom hospodárovi*, najmä rôzne poučné príbehy sú doslova prevzaté z Bekera; Fándli len poslovenčoval mená osôb. U Bekera sa stretávame takmer so všetkými formami vzdelávania dospelých, ako sú príležitostné čítanie, neďelné besedy, vzdelávacie večery a pod. v tej forme, ako ich Fándli propagoval, a zrejme mnohé formy osvetovej práce osvojil si práve od Bekera. Táto závislosť však nijako nezmenšuje význam Fándliho práce a diela, pretože on sám často zdôrazňoval, že mu nejde o spisovateľskú originalitu, ale o pomoc ľudu. Avšak pri monografii, sústreďujúcej sa predovšetkým na osvetové formy práce J. Fándliho, bolo by sa iste žiadalo bližšie si všimnúť tieto podobnosti a súvislosti.

Iným veľmi vážnym nedostatkom práce s. Žatkuliaka je, že nedostatočne vystihol triedny charakter osvietenskej osvety. Dôsledkom toho bolo, že J. Fándliho zidealizoval a nepodal správne „obsah a dosah jeho výchovno-vzdelávacej práce medzi slovenským ľudom“. Uvediem v plnom znení a rozsahu charakteristiku vtedajšieho veľmi populárneho osvietenského „učiteľa ľudu“, F. E.

Rochowa od Fr. Engelsa. Uvádžam ju v plnom rozsahu i preto, lebo táto Engelsova charakteristika vystihuje plne ciele reakčnej osvietenkej osvety a odhaľuje skryté zábery osvietenkých šľachtických filantropov-„priateľov ľudu“. Engels na Rochowu adresu povedal: „Je tomu nyní asi sto let, co se v Lipsku objevila kniha, jež se do začátku tohoto století dočkala více než třiceti vydání a jež byla rozšiřována a rozdávána ve městech i na venkově vrchnostmi, kazateli, lidumily všeho druhu a všeobecně doporučována obecným školám za četbu. Táto kniha se jmenuje Rochowův přítel dětí. Jejím účelem bylo poučit mladistvé potomky sedláků a řemesníků o jejich životním povolání a o jejich povinnostech vůči představeným, společenským i státním, jakož i vštípit jim blahodárnou spokojenost s jejich pozemským údělem, s černým chlebem a zemáky, robotou, nízkou mzdou, otcovským výpraskem a podobnými příjemnostmi, a to vše pomocí tehdy běžné osvěty. K tomu cíli se mládeži ve městech i na venkově ukazovalo, jak moudré je zařízení přírody, že si člověk musí práci získávat prostředky pro život a požitky, a jak šťastným se má cítit sedlák i řemesník, že je mu dovoleno, aby svůj oběd kořenil trpkou prací a nemusil jako bohatí žrouti trpět pokaženým žaludkem, městnáním žluče a zácpou a polykat jen s odporem nejvybranější lahůdky“.¹ Tieto Rochowe „dobré rady“ byly všeobecne rozšírené a osvietené vrchnosti pchaly ich do nespokojných poddaných ako pirulky na tíšenie triedneho boja. U nás ich nachádzame až v podivuhodnej podobnosti u Jána Hrdličku, Petra Záborského a najmä u Jána Fejše. Podobný charakter ako Rochovov priateľ dietok má spomínaná Bekerova knižka *Pomoc v potrebe* (Noth- und Hilfsbüchlein), ktorú vrchnosti šírily v celých stovkách medzi svojich poddaných. Ako som už spomenul, tento Beker ideovo veľmi pôsobil na Juraja Fándliho. Mnoho zo skrytých reakčných zámerov osvietenkých šľachtických filantropov preniklo aj do diela Juraja Fándliho, mnohé sú „daň dobe“, prirodzený a pochopiteľný dôsledok triednej a dobovej obmedzenosti. Fándli sa však jasne odlišuje od týchto „priateľov ľudu“ úprimnou, opravdivou láskou k ľudu, úprimnou a opravdivou snahou mu pomôcť. A tu práve, aby sa zistil skutočný „obsah a dosah jeho výchovno-vzdelávacej práce medzi slovenským ľudom“, bolo treba položiť si otázku, kde ležal koreň biedy ľudu a ako sa dal predovšetkým odstrániť, aký význam mala osveta a konečne bolo by sa žiadalo oddiferencovať spomínanú rochowovštinu v diele Juraja Fándliho od jeho pokrokových názorov. K otázke hodnotenia a dosahu osvetovej práce sa ešte vrátime v súvislosti s prácou prof. Čečetku.

Napriek týmto nedostatkom má práca s. Žatkuliaka pozitívny význam a z príležitosti Fándliho jubilea to bola jediná monografia o ňom. Mnohé z jej nedostatkov vyplývajú zo všeobecných nedostatkov našej historickej vedy, najmä pokiaľ ide o aplikáciu historického materializmu na naše dejiny a z nedostatku marxistických i nemarxistických prác o tomto období slovenských dejín vôbec.

*

Práca prof. J. Čečetku je venovaná inému nášmu vynikajúcemu osvietenkovi, ktorý je však u nás ďaleko menej známy ako Juraj Fándli, Samuelovi Tešedíkovi. Zatiaľ čo význam Juraja Fándliho je skôr národný, Samuel Tešedík bol populárny ako uhorský osvietenec a maďarská historiografia mu ako vynikajúcej

¹ F. Engels, *Anti-Dühring*, Praha 1949, 159.

osobnosti venovala značnú pozornosť. Treba však zdôrazniť, že Samuel Tešedík a jeho dielo nemali taký dosah pre naše národné dejiny ako dielo J. Fándliho.

Samuel Tešedík bol slovenským ev. farárom v Sarvaši. U svojich súčasníkov preslávil sa založením prvej hospodársko-priemyselnej školy pracovného charakteru v Uhorsku (1779). Ako spisovateľ je známy najmä dielom *Der Landmann in Ungarn, was er ist und was er sein könnte* (1784). V tomto spise vysvetľuje príčiny hospodárskej zaostalosti Uhorska a najmä príčiny biedy uhorského roľníka. V druhej časti knihy rozvíja názor a návrh na odstránenie týchto nedostatkov. Je to podľa neho predovšetkým plánovite usporiadaná a riadená dedina. Na uskutočnenie tejto ideálnej dediny je zameraný aj jeho hospodársko-priemyselný inštitút v Sarvaši.

Práca prof. J. Čečetku vyšla z príležitosti 210. výročia narodenia S. Tešedíka (1952). Podobne ako si s. Žatkuliak všima Fándliho, aj prof. Čečetka si všima Tešedíka ako jedného z „najvýznamnejších pedagogov, ľudovýchovných pracovníkov osvietenských čias“. Preto aj štruktúra tejto práce je podobná ako u prvej práce. Je tu rozsiahla rámcová kapitola *Život, doba a prostredie práce Samuela Tešedíka*, v druhej si všima jeho hospodársko-sociálne plány a konečne v tretej, najdôležitejšej, výchovné dielo Tešedíkovo.

Práca prof. Čečetku o S. Tešedíkovi má osobitný význam i vzhľadom na jeho vlastný vedecký vývin. V tejto práci sa totižto prof. Čečetka po rade významných prác z dejín našej i všeobecnej pedagogiky, vychádzajúcich však z idealistického základu a orientovaných pozitivisticky, po prvý raz úprimne snaží o aplikáciu historického materializmu. Predovšetkým vďaka tejto marxistickej metóde dochádza prof. Čečetka k mnohým cenným výsledkom a uzáverom. Treba však zatiaľ konštatovať, že sa často v tejto aplikácii rozpačito zastavil na polceste a mnohé marxisticky správne konštatovania a hodnotenia ako by bojazlivo uvádza iba pod čiarou. Z tejto rozpačitosti prvých marxistických krokov vyplynulo i niekoľko nedostatkov práce.

Pripomienky, ktoré máme k prvej a druhej kapitole, majú predovšetkým metodologický charakter.

Úlohou rámcových kapitol, ktoré sa vyskytujú takmer pravidelne v marxistických historických prácach, je podať prehľadne, v hlavných črtách hospodársky, sociálny, politický a ideový obraz obdobia, z ktorého vyrastá organicky problém alebo osobnosť, ktorá je predmetom vedeckého bádania. V tejto kapitole sú však už zdôraznené problémy a zvýraznené vývinové tendencie vzhľadom na ústredný problém. Práve táto kapitola umožňuje obyčajne čitateľovi spoznať, do akej miery reagovala tá-ktorá historická osobnosť na jednotlivé otázky svojej doby, ako a čím prispela k ich riešeniu. Rámcová kapitola je v istom smysle kapitola pomocná, ale pritom veľmi dôležitá.

Zatiaľ čo táto kapitola u s. Žatkuliaka mala až príliš široký a všeobecný charakter, prof. Čečetka spojil v prvej kapitole časť všeobecno-historickú s biografickou. Miesto toho, aby bol stručne naznačil základné hospodárske, sociálne, politické a ideologické problémy Tešedíkovej doby, napr. charakterizoval jozefinizmus ako formu osvietenského absolutizmu, bližšie si všimol na jednej strane snahy o všestranný rozvoj v poľnohospodárstve zavádzaním nových rastlín, nových racionálnych metód, na druhej strane úpadok produktivity práce v dôsledku krízy nevoľníckeho systému; bližšie naznačil rozvoj manufaktúr a nadšenie

pre ich zakladanie v Uhorsku, na druhej strane prekážky kapitalistického rozvoja, najmä však tie, na ktoré Tešedík reagoval, rekonštruoval tento všeobecný rámec interpretáciou problémov, ako ich nadhadzoval Tešedík vo svojom diele *Der Landmann in Ungarn*. Pritom často vzniká dojem, že prof. Čečetka sa dostáva na stanovisko Tešedíka, obmedzené jeho subjektívnym nazeraním i dobou. Takto dostáva táto kapitola a najmä kapitola druhá, obmedzujúca sa takmer výlučne na výťah bodov dedinského poriadku Tešedíkovej ideálnej obce z práce *Der Landmann in Ungarn*, príliš opisný a interpretačný charakter miesto žiadúceho zovšeobecnenia a typizácie. Bolo by snáď metodologicky lepšie shrnúť a shodnotiť Tešedíkove názory a plány hospodárske i sociálne v kapitole jednej, a to i tie, ktoré vyslovuje v prvej časti spomínaného diela, kde Tešedík systematicky rozvádza desať príčin hospodárskej zaostalosti Uhorska a biedy uhorského roľníka. Pozornosť a ideový rozbor by si bola zaslúžila predovšetkým základná Tešedíkova téza, téza o nevzdelanosti ako o hlavnej príčine zaostalosti a biedy a na druhej strane názor o osvete ako o hlavnom prostriedku odstránenia spoločenských nedostatkov. Ide tu v podstate o hlavnú črtu osvietenského racionalizmu, ktorá sa prejavuje u nás cez celé XIX. stor. v názoroch na význam osvety.

Iný nedostatok práce spočíva v hodnotení významu S. Tešedíka a jeho diela. Napriek tomu, že prof. Čečetka je v hodnotení značne vpredu pred hodnotením s. Žatkuliaka, prejavuje sa u neho v tomto ohľade značná kolísavosť a rozpory. Prof. Čečetka pri hodnotení spodnej hranice Tešedíkových názorov správne vychádza zo spomínanej charakteristiky Rochowa od Engelsa, poukazuje na niektoré podobné názory u Tešedíka a upozorňuje dokonca na priamu závislosť od Rochowa. Podobne rozoberá, vysvetľuje (ale i ospravedlňuje) Tešedíkovu dôveru v šľachtický osvietenský filantropizmus. Oveľa kolísavejšie sa prejavily hodnotiace kritériá pri určovaní hornej hranice, najmä pri pokrokovosti cieľov a reálneho dosahu Tešedíkových hospodársko-sociálnych plánov. V súvislosti s kritikou Tešedíkovej dôvery v osvietenosť a ľudomilnosť šľachty hovorí: „A pre toto ostávala mu i náprava spoločenských pomerov otázkou ľudomilstva, altruizmu, a nie otázkou sociálno-hospodárskej revolúcie. No tie praktické reformy, ktoré uvádzal do života v hospodárstve a vo výchove, boly by viedly k takejto revolúcii i vtedy, keby tak nebol zamýšľal. Mohli by sme teda o Tešedíkovi povedať, že kým jeho náhľady boly oportunistické, jeho prax bola radikálna vo svojom výsledku“ (26). Bola však táto prax skutočne radikálna vo svojom výsledku? Mierila ona priamo k odstráneniu koreňa biedy ľudu a hospodárskej zaostalosti krajiny a či i tu nebolo hodne osvietenskej ilúzie? Podľa nás nemierila — iba nepriamo uvoľnovala cestu. Bieda „osvieteného storočia“ u nás ležala vo feudálnom monopole pôdy, v stále rastúcich ťarchách roľníka, ktorý nakoniec začína strácať nielen záujem o zvyšovanie produktivity práce na panskom (čo je prirodzené), ale i na „svojom“. Keď Juraj Fándli propagoval trojpoľný systém, roľníci nejavia veľký záujem: „Keď bi sa do uhorov, hovoria, všeliaké semená sáli, museli by sedláci dávať veľikú časťku na devátek ze svéj úrody, na desátek ze svéj ťažkéj práce“ (O úhoroch, 55). A Juraj Fándli nevie uspokojivo odpovedať na túto pochybnosť, iba odvolať sa na dobrotivú láskavosť feudálnych vrchností. Tu teda sedela žaba na prameni, to bola príčina, na ktorej sa rozbíjal úspech propagácie nových hospodárskych metód a foriem. A preto sa aj na základné osvetové snahy Juraja Fándliho a Samuela Tešedíka čiastočne

vzťahujú Leninove slová, ktoré majú plnú platnosť pre druhú polovicu XIX. stor., totiž že „rozšírení nižších a stredných zemédělských škol nepřináší užitek rolníkovi, nýbrž velkému hospodáři, kterému školy dodávají zaměstnance“ (*Vývin kapitalismu v zemědělství*, 23). To však vůbec neznamená, že by Tešedíkovo dielo neznamenalo, a to značne veľký, pokrokový prinos.

Medzi osvietenkami je široké napätie — od Rochowa až po Radiščeva. Názory jednotlivcov dostávajú rôzne zafarbenia podľa doby, miesta, triednej príslušnosti, individuálnych schopností a pod. Prof. Čečetka správne poukázal na úprimnú snahu u S. Tešedíka ľudu pomôcť. Ťažisko historického významu Tešedíkovo treba hľadať predovšetkým v jeho boji proti stredovekému tmárstvu. Prof. Čečetka hneď v úvode knihy oprávnene zdôraznil, že „Samuela Tešedíka treba právom zaradiť medzi najvýznamnejších pedagogov, ľudovýchovných pracovníkov osvietenkých čias“. V tomto vlastne spočíval cieľ práce prof. Čečetku a toto v poslednej kapitole rozborom Tešedíkových pedagogických názorov, metod a plánov dokázal. Pracovnú školu vysoko hodnotí sám Lenin: „Táto správna myšlienka záleží v tom, že si nelze představit ideál budoucí společnosti bez spojení vyučování s produktivní prací mládeže: ani vyučování a vzdělávání bez produktivní práce, ani produktivní práce bez souběžného vyučování a vzdělávání by se nemohly povznést na tu výši, kterou vyžaduje současná úroveň techniky a stav vědeckého poznání. Tuto myšlenku vyslovili už staří velcí utopisté.“ (Lenin, II, 467.) Samuel Tešedík, pokračovateľ v tradíciách Amosa Komenského, hlásateľ realistického smeru v osvietenkej pedagogike a prvý zakladateľ pracovnej školy v Uhorsku patrí bezpochyby k vynikajúcim zjavom našej minulosti.

J. Tibenský

A. M. PANKRATOVOVÁ, PRVÁ RUSKÁ REVOLÚCIA R. 1905—1907

Z ruského originálu *Pervaja russkaja revolucija 1905—1907 gg.* preložil Bohumil Nociar. Vydala Slovenská akadémia vied a umení, str. 180. Cena kart. Kčs 60,—.

Meno A. M. Pankratovovej iste nie je slovenskej historickej verejnosti neznáme. A. M. Pankratovová sa zaraďuje svojimi historickými prácami medzi popredných historikov Sovietskeho sväzu. Tentoraz prichádza pred slovenskú verejnosť svojim významným dielom *Prvá ruská revolúcia r. 1905—1907*.

V úvode svojej práce autorka pri hodnotení ruskej buržoáznodemokratickej revolúcie vychádza z Leninovho učenia o hegemonii proletariátu.

Vlastnú prácu A. M. Pankratovová rozdelila do deviatich kapitol. Na začiatku si všima buržoázne revolúcie na západe, ktoré sa odohrávaly v období počiatočného vývinu kapitalizmu, v období panstva feudalizmu na dedine. Preto hlavnou úlohou týchto revolúcií bolo zničiť feudalizmus a upevniť kapitalizmus.

Cárske Rusko na konci XIX. stor. sa dostáva do spoločnej imperialistickej sústavy. Autorka pozorne rozoberá vývin kapitalizmu v Rusku, zvlášť v priemysle, no nie menšiu pozornosť venuje otázke agrárnej, ktorá bola jednou z najdôležitejších otázok pred revolúciou. Tak sa v Rusku vyvíjal nový typ robotníckeho hnutia, ktoré si vytýčilo revolučné úlohy, v prvom rade svrhnuť cárizmus. Revolučný boj robotníkov vyvolal tiež revolučné hnutia v masách roľníkov, vojakov a námorníkov.

Autorka hovorí o zvláštnostiach ruskej revolúcie, ktoré boli v tom, že revolúcia bola svojím sociálnym obsahom buržoáznodemokratická, svojimi prostriedkami boja však proletárska. Buržoáznodemokratická bola tým, o čo sa bezprostredne usilovala a čo mohla svojimi vlastnými silami dosiahnuť. To bolo: demokratická republika, osemhodinový pracovný čas, konfiškácia pozemkového vlastníctva šľachty.

Proletárskou bola súčasne nielen v tom smysle, že proletariát bol vedúcou silou revolúcie, ale aj v tom smysle, že špecifický proletársky prostriedok boja — štrajk bol hlavným prostriedkom burcovania más. Pri štúdiu dejín ruskej buržoáznodemokratickej revolúcie A. M. Pankratovová si všima najmä proletariát a liberálnu buržoáziu. Prvoradou úlohou proletariátu bolo teda svrhnuť cárizmus a vydobýť si buržoáznodemokratické práva. Naproti tomu liberálna buržoázia sa snažila iba o niektoré ústupky pre seba, ako o účasť vo vláde (svolanie dумы), a bola pre proletariát takým istým nebezpečenstvom ako sám cárizmus.

Boly to udalosti 9. januára v Petrohrade a porážka cárizmu v rusko-japonskej vojne, ktoré vyvolaly vlnu mohutných štrajkov. Robotníci všetkých krajín najrozličnejším spôsobom prejavili vrelé sympatie k ruskej revolúcii.

V. I. Lenin neprestajne vysvetľoval, že proletariát nemôže ostať na pol ceste, čiže obmedziť sa na generálny štrajk. Najvyššou formou boja a rozhodujúcim činom revolúcie je ozbrojené povstanie. Naproti tomu oportunistické strany II. internacionály pokladali generálny štrajk za vrcholný čin hnutia robotníckej triedy.

A. M. Pankratovová obracia pozornosť na soviety robotníckych zástupcov, ktoré vznikali v období revolučného boja ruského proletariátu a revolučnou cestou zavádzaly nové poriadky. Boľševici hľadeli na soviety ako na zárodok revolučnej vládnej moci robotníkov. Naproti tomu menševici hľadeli na ne ako na orgány miestnej samosprávy. Preto vodcovia revolúcie Lenin a Stalin vysvetľovali širokým masám význam soviетov pre úspešný boj proletariátu v období buržoáznodemokratickej revolúcie.

Autorka sa ďalej zaoberá podrobným priebehom povstania v Moskve. 5. decembra moskovský výbor boľševikov sa rozhodol „navrhnuť soviету, aby vyhlásil generálny politický štrajk a prešiel z neho v otvorené povstanie“. Moskovský soviет rešpektujúc vôľu robotníkov na zasadnutí 6. decembra sa jednomyselne rozhodol vyhlásiť 7. decembra o 12. hodine na poludnie generálny politický štrajk a pretvoriť ho na ozbrojené povstanie. Soviет nariadil zastaviť prácu vo všetkých podnikoch a ten istý deň sa objavily i prvé barikády. No nemeškala ani kontrarevolúcia a 10. decembra cárske vojská začaly delostreleckú paľbu na mesto. Ťažkým úderom pre ozbrojené povstanie v Moskve bolo zatknutie vedúcich pracovníkov moskovského výboru strany v predvečer povstania. Súčasne vypuklo povstanie na viacerých miestach v krajine, ale to sa podarilo ľahko zlikvidovať po porážke moskovského proletariátu. Po potlačení revolúcie sa cár s účastníkmi revolúcie kruto vypořiadal.

Záverom si autorka všima medzinárodný význam ruskej revolúcie. Imperialisti napriek rozporom, ktoré medzi nimi existujú, vystúpili spoločne na obranu cárizmu. Revolúcia 1905—1907, ktorá vyburcovala stovky tisícov, ba miliónov im-

perializmom utláčaných ľudí do boja za najzákladnejšie práva človeka, bola vzpruhou pre oslobodzovacie hnutie utláčaných národov.

Dielo A. M. Pankratovovej *Prvá ruská revolúcia r. 1905—1907* je skutočne veľkým prínosom pre obohatenie marxistickej historickej vedy. Autorka nám v ňom podáva podrobný priebeh ruskej buržoáznodemokratickej revolúcie. Podáva nám podrobný hospodársky, spoločenský a kultúrny obraz ruskej spoločnosti z konca XIX. stor. Autorka nám pozorne opisuje vývin novej revolučnej triedy — proletariátu. Všíma si najmä jeho ťažké hospodárske położenie. Rusko bolo žiaľom národov a cárizmus úmyselne rozširoval medzi jednotlivými národnosťami nenávisť, aby si ich tak ľahšie podrobil.

Kniha je cenným prínosom pre poznanie jednej z najslávnejších epoch ruských dejín. Autorka si vytýčila veľmi dôležitú úlohu, a to s hľadiska historického materializmu rozobrať príčiny a priebeh revolúcie a vyniesť tak správne uzávery.

Svojím dielom, opierajúc sa o diela klasikov, zvlášť Lenina a Stalina, autorka splnila tieto úlohy. Jej dielo bude iste cennou pomôckou pri štúdiu dejín VKS(b) a bude nám slúžiť na obohatenie a rozšírenie našich vedomostí o ruskej buržoáznodemokratickej revolúcii r. 1905—1907.

F. Bielik

S. B. KAN, DVĚ POVSTÁNÍ SLEZSKÝCH TKALCŮ 1793—1844

Vydala Rovnost, Praha 1952, cena broš. Kčs 100,—, viaz. Kčs 124,—

Sovietski historici okrem spracovávanía dejín sovietskych národov venujú veľa pozornosti i dejinám národov ostatného sveta, najmä ich revolučným tradíciám. Táto ich práca má nesmierny význam najmä pre pokrokové sily toho národa, z dejín ktorého čerpajú. Toto poslanie spĺňajú i dve práce S. B. Kana z nemeckých dejín, ktoré vyšly i v českom preklade v nakladateľstve Rovnost. Sú to práce *Revoluce 1848 v Rakousku a v Německu* a *Dvě povstání slezských tkalců 1793—1844*.

Práca *Dvě povstání slezských tkalců 1793—1844* všima si omnoho viac ako iba bezprostredne obe povstania. Sú to vlastne do určitej miery dejiny sliezskeho pláteníctva a bavnárstva v druhej polovici XVIII. a v prvej polovici XIX. stor., v ktorých si autor všimol popri vývoji pomerov v domácej plátenickej výrobe, aj manufaktúrnej výroby, techniky výroby, priemyslovej revolúcie v pradení a tkaní, postavenia sliezskych tkáčov pred povstaniami, ich vykorisťovania obchodným kapitálom a reakcie, ktorú tieto povstania vyvolaly v Nemecku i v okolitých krajinách.

V úvode k svojej práci sa autor zaoberá problémom prechodu od feudalizmu ku kapitalizmu — ako ho postavili a pokúsili sa riešiť nemeckí buržoázni historici. Na celom rade príkladov dokázal, že buržoázna historiografia je neschopná rozriešiť tento problém, pretože pristupuje k nemu metafyzicky. Nemeckí idealistickí historici, ako napr. W. Sombart, G. von Below, C. Brinkmann a iní, ktorí berú do ohľadu iba formy a techniku priemyslovej výroby, vôbec nechápali rozdiel medzi manufaktúrou a továrňou, medzi prácou po domoch pre kapitalistu (rozptýlená manufaktúra) a medzi remeselnou a domáckou výrobou. Dokázal, že buržoázni historici sa pri riešení tohto problému dostali do slepej uličky a na-

koniec, keď už nevedeli riešiť tento problém, nachádzali riešenie v pôsobení „ducha kapitalizmu“ (napr. W. Sombart).

Samotnú plátenickú výrobu si autor všimol v jej dejinnom vývoji od najstarších čias. Ukázal, ako pôvodná domácka a remeselnícka plátenícka výroba sa postupom času dostávala stále viac a viac do závislosti od obchodného kapitálu. V XVIII. stor. bol v Sliezsku rozšírený pre textilný priemysel veľmi charakteristický typ tzv. rozptýlenej manufaktúry, t. j. takej manufaktúry, v ktorej výrobcovia pracovali pre kapitalistu-obchodníka doma. Dostávali od neho surovinu a túto doma vlastnými výrobnými nástrojmi spracovali a odovzdávali obchodníkovi za určenú mzdu. Domáci výrobca bol vlastne v námezdnom pracovnom pomere voči obchodnému kapitalistovi a jeho samostatnosť bola len formálna. Majitelia takéhoto typu manufaktúry boli najmä obchodníci s plátnom a priadzou, ktorí si postupom času cestou ekonomického násillia podmaňovali drobných výrobcov. Z niekdajšieho pomeru kupca a predavateľa vlastného výrobku vyvinul sa pomer kapitalistu a predavateľa pracovnej sily, i keď formálne výrobcovia ostávajú naďalej nezávislými. Vlastníci obchodného kapitálu nechceli týchto výrobcov plátna úplne odtrhnúť od pôdy — vyvlastniť, pretože by im museli poskytovať väčšiu sumu, nevyhnutnú na reprodukciu pracovnej sily. Celý tento priebeh proletarizovania drobných výrobcov prebiehal za doliehania prežitkov feudalizmu a osobnej závislosti tkáčov od zemepánov, ktorým museli platiť rôzne feudálne poplatky. Popri rozptýlených manufaktúrach vznikali v XVIII. stor. i manufaktúry v užšom smysle slova, patriace poväčšine príslušníkom buržoázie.

Plátenícka výroba dosiahla najväčšieho rozkvetu ku koncu XVIII. stor. V dôsledku toho, že sliezske výrobky mali pre lacné pracovné sily nízku cenu, dobyli si svetové trhy. V čase kontinentálnej blokády stratilo však Sliezsko svoje námorské trhy v prospech Anglicka, ktoré ich už ani po skončení napoleonovských vojen nevypustilo z rúk. V tom čase Anglicko vyrábalo stroje a tým boli jeho výrobky lacnejšie a kvalitnejšie. To nútilo sliezske podnikateľov, aby neustále snížovali ceny svojich výrobkov a na druhej strane mzdy pláteníkov. Dôsledkom tejto politiky bol hlad, bieda a masové vymieranie sliezskeho domáckeho tkáčov.

Za takýchto okolností došlo i k obidvom povstaniam sliezskeho tkáčov. Prvé povstanie malo charakter vzbury proti kupcom, ktorí kupovali plátno a predávali priadzu. Tomuto povstaniu predchádzali početné sedliacke vzbury a povstania v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch. V dobe pred povstaním (roky 1792—3) stratilo sliezske plátno v dôsledku vojny Španielska a Anglicka s Francúzskom zahraničný trh. To vyvolalo pokles cien plátna, a sucho, ktoré v tom čase postihlo Sliezsko, spôsobilo vzostup cien priadze. Okrem toho značný vplyv na povstalcov mala i francúzska revolúcia, ako to dokazujú v tom čase rozširované letáky.

Povstanie r. 1793 bolo so sociálnej stránky povstaním tých tkáčov, ktorí nepracovali priamo v manufaktúrach, ani neboli pracovníkmi tzv. rozptýlenej manufaktúry, ale ako slobodní výrobcovia predávali svoje výrobky obchodníkom. Takýto stav výroby a výrobných vzťahov nazýva autor nižšou formou manufaktúry. Týchto výrobcov sa zvyšovanie cien priadze a pokles cien plátna najbezprostrednejšie dotýkal. Ich nespokojnosť vyvrcholila v apríli a v máji r. 1793. Na týždenných trhoch v Landeshute (28. marca) a Schönbergu (30. marca) a na

iných miestach sa vrhli na nenávidených kupcov-vykorisťovateľov a ničili ich majetok. Nepokoje zachvátily i ostatné Sliezske a k povstálým tkáčom sa pripojili aj iní vykorisťovaní, ako napr. tovariši vo Vratislave, z ktorých pri demonštrácii 37 zastrelili. Toto prvé povstanie sliezkych tkáčov prebiehalo ešte v manufaktúrnom období kapitalistickej výroby, bolo živelným povstaním, no malo jasný protifeudálny politický charakter. Revolučné hnutie toho času bolo značne ovplyvnené ideálmi francúzskej revolúcie a žiadalo pre Sliezske také slobody, aké si vybojovali Francúzi.

Povstanie v dňoch 4.—6. júna 1844 malo už uvedomelejší, organizovanejší charakter a nesmerovalo už proti kupcom, ale proti továrnikom. Bieda sliezkych tkáčov sa v štyridsiatych rokoch stala priamo neznesiteľnou. Jej príčinou bol pokles výroby v súvislosti s hospodárskou krízou, ktorá vypukla r. 1836, a s veľkou konkurenciou na svetových plátenických trhoch, kde sliezske výrobky v dôsledku zaostalosti výroby, ktorá bola ešte stále vo väčšine remeselná, strácaly pozície v prospech lepších výrobkov anglických. Podnikatelia neustále zvyšovali vykorisťovanie robotníkov i domácich výrobcov. Prejavy nespokojnosti ťažko vykorisťovaných sa začaly už v máji r. 1844. Medzi tkáčmi sa rozšírila pieseň Krvavý súd, ktorá opisovala utrpenie tkáčov a blahobyt továrníkov. Keď za spievanie tejto piesne jedného robotníka v obci Peterswaldau na rozkaz továrníka Zwanzigera odvieďla polícia, prešli tkáči do útoku proti jeho podniku a domu a úplne ho spustošili. Zničili zariadenie továrne, účtovné knihy a spálili bankovky, ktoré našli v kancelárii. Útok na podnik tohto „katana“ — ako ho nazývala pieseň — bol vopred zorganizovaný. Plienie prebiehalo za účasti tkáčov zo susedných obcí dva dni (4. a 5. júna). 5. júna spustošili povstalci továrne v Dlhej Belej. Ničili však iba továrne najnenávidenejších podnikateľov, ktorí najviac vykorisťovali. Pustošenie v Dlhej Belej rozohňalo vojsko. Niekoľkých účastníkov povstania vojaci zastrelili. Po troch dňoch povstanie utíchlo a pruské vojsko stačilo obnoviť v Sliezske poriadok. Hlavní účastníci povstania boli potrestaní.

I toto povstanie malo živelný charakter, nebolo vopred organizované a k určitým pokusom o organizáciu došlo iba v priebehu povstania. Marx ho nazval prvou začiatkovou formou boja robotníckej triedy za jej oslobodenie. So sociálneho hľadiska bolo to, na rozdiel od prvého povstania, povstanie tkáčov, ktorí formálne ostávali slobodnými výrobcami, no boli ekonomicky prinútení pracovať pre továrníkov. Nemalo charakter rabovania majetku továrníkov alebo iba ničenia strojov, i keď niekoľko strojov bolo zničených — bolo akousi predzvestou budúcich uvedomelých a organizovaných bojov robotníckej triedy.

Povstanie malo mocný ohlas i v Čechách. Skoro po priebehu povstania vypukly známe nepokoje v pražských kartúňkach, v Líberci a v Českej Lípe. Aj v ostatných krajinách susediacich so Sliezske došlo k podobným nepokojom.

V Nemecku malo veľký vplyv na formovanie sa robotníckej strany, vedenej Marxom a Engelsom.

Autor si dal na svojej práci skutočne veľmi záležať a vytvoril dielo, ktoré je po každej stránke príkladné. Napísal ho po dlhom štúdiu ešte za vlády nacistov v Nemecku a tak nemal prístup do nemeckých archívov a musel sa obmedziť iba na publikovaný materiál. Celú problematiku zvládol skutočne dokonale, a to v každom smere, či už čo sa týka vývoja kapitalizmu v domácej výrobe, techniky výroby, alebo hospodárskeho a sociálneho postavenia tkáčov. Hlavná zá-

sluha jeho práce spočíva v tom, že dokázal proti tvrdeniu buržoázných historikov, že na konci XVIII. stor. obchodný kapitál už rozložil a vyvlastnil, i keď nie úplne, drobných domácich výrobcov, a to už či vo forme rozptýlenej manufaktúry alebo nižšej formy manufaktúry (tzv. kúpny systém — t. j. predaj výrobkov obchodnému kapitálu s možnosťou vybrať si kupca).

A. Špiesz

MÁLYUSZ ELEMÉR, ZSIGMONDKORI OKLEVÉLTÁR I.

(Žigmundovský listinár). (1387—1399), Budapest 1951. Vyšlo ako 1. sv. edície Magyar Orsz. Levéltár kiadványai. II. Forráskiadványok. Strán XVI — 694 (Úvod a materiál), 695—795 (index menný a vecný).

Maďarská marxistická historiografia venuje pozornosť i vydávaniu pramenného materiálu, a to nielen z obdobia feudalizmu, kde nadväzuje na staršie uhorské edície, ale aj z obdobia kapitalizmu. Najnovšie vyšly dve pramenné práce k dejinám stredoveku, 1. Mályusz E., *Zsigmondkori oklevéltár I.* a Št. Kniezsa, *České stredoveké listiny*.

Mályusz E., známy historik zo staršej generácie, shromaždil množstvo listinného materiálu pre obdobie vlády Žigmunda v Uhorsku (1387—1437). V prvom sväzku spracoval vyše 6000 listín, z ktorých menšia polovica sú listiny a listy vôbec nepublikované. Doteraz nevydaný materiál pochádza z maďarských i zo zahraničných archívov. Pre veľké množstvo materiálu odchyľil sa autor od doterajších metód pramenných edícií, kde sa materiál uverejňoval in extenso. Uverejnené listiny a listy spracováva v úzkych regestoch s udaním edície alebo literatúry a zväčša i signatúry. Nepublikované listiny spracováva 1. vo forme širokých regestov a 2. vo forme kombinácie maďarskej regestácie s výňatkami z latinského textu listiny. Je pomerne málo prípadov, kde sa text listiny uverejňuje úplne celý. Dvojeřečové texty sťažujú prácu nemaďarských historikov. Vyhovujúcejšie by bolo spracovanie regestov v jazyku originálov už i preto, že práca prináša k problematike uhorského (maďarského, slovenského, chorvátskeho, rumunského, ukrajinského atď.) vidieka a mesta hodnotný materiál. Mályusz E. sa neobmedzil iba na listiny kráľovskej kancelárie a vieryhodných miest, ale sossbieral i materiál stolíc, miest, svetských a cirkevných feudálov. Materiál k rozporom feudálov, vyšetrovania poddaných a protesty nám približujú život poddaného roľníka, drobného zemana i mocného feudála, mestskej chudoby i patriciátu vo vzájomných vzťahoch omnoho viac, ako napr. výsadné listiny alebo kráľovské mandáty. Prirodzene, že práca by sa dala doplniť ďalším materiálom i z našich československých archívov, na čo autor sám poukazuje. Treba pripomenúť, že v práci je málo tlačových chýb (č. 2211 na konci compoti Liptoviensis miesto computi Lipt., č. 4768). Nesprávne sa autor dovoľáva na archív Boce v úvode a v materiálovej časti (č. 4875), pretože bocké listiny (privilegiá) sú falzá zo začiatku XIX. stor. (Hist. sborník Matice slovenskej 1947). Index vecný a menný na konci práce je spracovaný príkladne a bez neho by práca tohto charakteru bola pomerne neprístupná.

Celkove mám pripomienku k titulu práce *Zsigmondkori oklevéltár* (Žigmundovský listinár). Práca má charakter regestára. Pod listinárom rozumieme edíciu

prameňov in extenso. Inakšie *Zsigmondkori oklevéltár* predstavuje naozaj poctivú a serióznu prácu E. Mályusza, za ktorú mu budú vďační i československí historici, zaoberajúci sa dejinami feudalizmu.

P. Ratkoš

STREDOVEKÉ ČESKÉ LISTINY

I. sväzok edície Slovánske pamiatky z Maďarska. Rediguje Štefan Kniezsa. Vydala Maďarská akadémia vied, Budapešť 1952, str. 205 a 12 fotografických reprodukcii.

Maďarský slavista Štefan Kniezsa zostavil spolu s pracovným kolektívom (Bottló Béla, Ftügedi Erik, Király Péter) súbor 78 českých listín, nachádzajúcich sa v maďarských archívoch a pochádzajúcich z územia Maďarska a Slovenska, ďalej Moravy, Čiech a Sliezska. Dokumenty sú usporiadané chronologicky od r. 1432 do r. 1526. Prepísané sú všetky verne diplomaticky a kvôli jazykovednému štúdiu presne sa označujú rozpisovými skratkami (kurziva), ako i oddelené alebo spojené slová (vlnovka, svislá čiara). Takýto presný diplomatický prepis je podstatným rozdielom od edície Václava Chaloupeckého, *Středověké listy ze Slovenska*, I. sv., Slov. archív, Bratislava—Praha 1937, ktorý použil pri transkripcii dokumentov hľadisko fonetické a stieral tým často jazykový charakter listiny so stránky hláskoslovnej a tvaroslovnej. Preto v práci *Středověké české listiny* reedujú sa listiny, publikované V. Chaloupeckým, v počte 18 kusov, tiež jedna listina uverejnená v Tört. Tár. G. Wenzlom 1879, 621 a v Archíve českom XVIII, 21, pričom sa prihliada na terajšie zachovanie listín. V materiáli, ktorý sa bezprostredne dotýka Slovenska, sú listiny a listy z kráľovskej kancelárie, svätajurských grófov, Podmanických a iných mocných feudálov, ďalej miest a mestečiek Bratislava, Trnava, Žilina, Varín a i., tiež drobných šľachticov, kastelánov, žoldnierov, ba aj husitských bojovníkov-bratříkov (č. 3, 5, 7). Jednotlivé dokumenty sprevádzajú bohaté edičné poznámky, ktoré spolu s obsahovou stránkou dokumentov zvyšujú význam tejto práce pre historikov, zaoberajúcich sa feudalizmom v strednej Európe.

Po pramennej časti nasleduje štúdiá redaktora Št. Kniezsu *Jazykovedné poznámky* (str. 137—159), maďarské resumé a maďarské registry (str. 160—180), francúzske resumé (str. 181—6), menný a vecný index (str. 187—204). Na konci práce sú fotografické reprodukcii 16 listín a listov. V štúdiu zaoberá sa Št. Kniezsa otázkou udomácnenia sa češtiny na Slovensku, všeobecnou jazykovou charakteristikou listín, pravopisom a podrobnou jazykovou charakteristikou jednotlivých dokumentov. Pri riešení otázky udomácnenia sa češtiny na Slovensku prináša autor nový pohľad na používanie národnostného jazyka v administratíve v období vrcholného feudalizmu v Uhorsku, najmä na Slovensku. Vyvracia teórie staršej generácie slovenských historikov a jazykovedcov (J. Vlček, S. Czambel a J. Škultéty), podľa ktorých sa čeština na Slovensku ujímala v súvisi s husitizmom a na ňu nadviazala bezprostredne luterská reformácia. Rovnako neprijíma a ostro polemizuje s teóriou V. Chaloupeckého, ktorý rozhodujúce faktory pri udomácnení sa češtiny na Slovensku videl v štúdiu Slovákov na pražskej univerzite, v pobyte husitských vojenských skupín v službách Jiskru a Axamita a najmä v česko-slovenskom národnom povedomí. Proti teóriám starších historikov

namieťa Št. Kniezsa ten fakt, že na Slovensku sa husitizmus neujal, keďže ho reprezentujú až Jiskrove žoldnierske vojská, ktoré popri neustálych bojoch s uhorskými feudálmi vykorisťovali poddanský ľud na vlastných panstvách. Uvádza, že naopak, husitizmus sa ujal v „rýdzo“ maďarských krajoch. Hoci vyčíta ahistoričnosť názorov V. Chaloupeckého, spokojuje sa s námietkami slovenského jazykovedca L. Nováka a argumenty V. Chaloupeckého obchádza. Št. Kniezsa venuje sa ďalej iba otázke uplatňovania sa češtiny pri súkromnoprávných úkonoch a prináša k tejto problematike nové hľadiská. Na západe, kde ráta Nemecko, Taliansko, Rakúsko, Čechy so Sliezscom, súkromnoprávne úkony vybavovali sa pred ustanovizňou verejnototárskou pôvodu rímskeho (str. 139), ktorá bola svetskou inštitúciou, i keď zprvoti jej zamestnancami boli kňazi. S laicizovaním verejnototárskej inštitúcie rástlo užívanie „národného“ jazyka na úkor latinu. V Čechách sa tento proces odohrával podľa autora na rozhraní XIV. a XV. stor. Podobná zmena zasiahla i kráľovskú kanceláriu. Na západe mohol každý feudál vydávať právoplatné listiny pod vlastnou pečatľou na rozdiel od uhorských pomerov, kde funkciu verejnototárskej inštitúcie mali vierohodné miesta, cez ktoré musel prejsť každý súkromnoprávny počin. Okrem toho vierohodné miesta boli stále v rukách katolíckej cirkvi a listiny sa vydávaly iba latinu. Tento právny a jazykový systém narušovala samospráva miest. Mestá pre potreby vlastnej samosprávy vydržiavajú si školených pisárov, ktorí sa nutne školili mimo Uhorska. Preto Štefan Kniezsa pokladá češtinu na Slovensku za „jednoduchý import“ (str. 141) českých pisárov, o čom svedčí pravopis, forma i jazyk týchto listín. Poukazuje, že najstaršie listiny sú čisto české a slovakizmy sa množia až v dokumentoch mladších, od XVII. stor. nahor. Pochybuje, že by Slováci, slovenskí pisári priniesli alebo podstatne prispeli k udomácneniu sa češtiny na Slovensku. České listiny uhorských kráľov vysvetľuje celkom správne existenciou českých pisárov v kráľovskej kancelárii alebo priamo českou kanceláriou (Jagelovci). České listiny u oligarchov a šľachty vôbec zdôvodňuje odporom šľachty voči vierohodným miestam ako inštitúcii cirkvi, čo sa uplatňovalo najmä u takých oligarchov, ktorí mali majetky na Slovensku i v českých krajinách. I títo oligarchovia si museli obstarávať pre svoje potreby pisárov zo susedných českých krajín. Táto skutočnosť nijako nebránila — podľa autora — prenikaniu slovakizmov alebo hungarizmov do českých listín na Slovensku, pretože cudzí pisári srastali s prostredím, kde účinkovali. Keďže sa čeština ako import a hotový produkt udomáčuje prostredníctvom českých pisárov na Slovensku v XV. stor., luterský protestantizmus v XVI. stor. mohol češtinu „bez ťažkosti učiniť cirkevným jazykom“ (str. 145).

I keď v celkovom ponímaní verejnototárskej funkcie v českých krajinách v protiklade s uhorskými vierohodnými miestami má autor pravdu, predsa otázku udomácnenia sa češtiny na Slovensku sploštuje, a to práve v súvisi s argumentami, ktoré priniesol Chaloupecký, s ktorého buržoázno-nacionalistickým ponímaním slovenskej národnosti v období rozvoja feudalizmu (do konca XV. stor.) nemožno súhlasiť.

Pri riešení takého vážneho problému, ako je udomácnenie sa češtiny na Slovensku koncom XIV. a začiatkom XV. stor. treba 1. rátať s existenciou slovenskej národnosti a 2. charakterizovať formu písomnej českej formy v tomto období. Sovietsky jazykovedec R. I. A v a n e s o v v štúdiu *Učenie J. V. Stalina*

o jazyku a nárečiach píše: „V období rozkladu rodového zriadenia a prechodu k triednej spoločnosti, zároveň so vznikom majetkovej nerovnosti je kmeňové delenie spoločnosti vystriedané teritoriálnym delením. Možno pozorovať, že sa obyvateľstvo stále viac pripútava k určitému územiu. Zároveň sa môžu na základe jednotlivých sväzkov príbuzných kmeňov alebo na základe sjednotenia niekoľkých takých sväzkov tvoriť národnosti. Dôsledkom vytvorenia národnosti je postupné sjednocovanie dialektov rozličných častí danej spoločnosti, ktoré sú odrazom vývinových stupňov, ktorými prešlo spoločenské zriadenie“ (*Otázky jazykovedy s hľadiska prací J. V. Stalina*, Praha 1952, 146). Keď náhľad R. I. Avanesova použijeme pre dejiny slovenského ľudu, vidíme, že feudálne vzťahy upevňujú sa už v XI.—XIII. stor. cez hradske a od druhej polovice XIII. stor. cez zemianske stolice, ktoré ako administratívne celky popri jednotlivých feudálnych domíniách vnútri týchto celkov udržali sa do likvidácie feudalizmu a nástupu kapitalizmu. Zatiaľ naša jazykoveda otázky slovenskej národnosti a jej jazyka v období rozvoja feudalizmu (XIII.—XV. stor.) nevenovala pozornosť, hoci materiálu, pravda, iba pre hláskoslovný vývin a čiastočne pre tvaroslovie v latinských, nemeckých a českých dokumentoch je dost. I keď je všeobecne známy doklad o národnostnom (formou) a sociálnom (obsahom) zápase žilinských Slovákov s nemeckým patriciátom r. 1370—89, predsa nemôžeme veľa povedať o stave slovenskej národnosti v cudzom mnohonárodnostnom uhorskom štáte do XV. stor. V súvisi s charakteristikou češtiny na Slovensku prináša zásadné kritériá štúdia G. D. S a n ž a j e v a, *Vznik a vývoj národných jazykov s hľadiska učenia J. V. Stalina* (c. d., 180): „Ľudové hovorové jazyky slúžia ľudovým masám a majú svoju gramatickú stavbu a základný slovný fond, t. j. svoju štruktúru. Oficiálne kancelárske a cirkevné jazyky sa líšia od ľudových hovorových jazykov tým, že slúžia spoločnosti vo sfére určitých funkcií, presnejšie ich potrieb. Spisovné (literárne) jazyky okrem toho slúžia spoločnosti iba vo sfére písomného styku a odrážajú štruktúru ľudových hovorových jazykov, s ktorými sa vo všeobecných črtách shodujú. O tom je však ťažko hovoriť, ak je písomníctvo archaické.“ Podľa tejto charakteristiky i češtinu na Slovensku, hoci blízky jazyk, treba pokladať za jazyk funkčný, ktorý sa líšil od hovorového jazyka slovenskej národnosti, čo sa prejavuje nárečovými prvkami v písomných pamiatkach.

Preto pri riešení problému udomácnenia sa češtiny na Slovensku nutne treba vychádzať z existencie sformovanej alebo formujúcej sa slovenskej národnosti, ktorá sa napriek českému spisovnému jazyku (v archaickej forme) a bez akejkoľvek vlastnej samosprávy v rámci cudzieho štátneho zriadenia pri rozklade feudalizmu a nástupe kapitalizmu prejavuje ako národ. S. Stalin v klasickej definícii národa („národ je historicky sa utvorivšie pevné spoločenstvo ľudí, spojených spoločným jazykom, územím, hospodárskym životom a psychickým založením, prejavujúcim sa v spoločnej kultúre“, *Marxizmus a národnostná a koloniálna otázka*, Bratislava 1952, 11), ako aj v práci *O marxizme v jazykovede* (*Za marxistickú jazykovedu*, Bratislava SAVU, 1950, 9—24) zdôrazňuje historický vývin. Preto pri posudzovaní českých písomných pamiatok na Slovensku, resp. v severnom Uhorsku nemožno obchádzať existenciu takého spoločenstva (t. j. slovenskej národnosti), ktoré v XV. stor. bolo schopné prebrať tento jazyk ako spisovný a v ďalšom vývine ho prispôsobovať.

V úvode práce *Stredoveké české listiny* sa hovorí (str. 6, resumé str. 160, 181), že táto práca obsahuje najstaršie pamiatky Slovákov, písané česky. Nakoľko toto konštatovanie zodpovedá skutočnosti, treba aspoň skromne naň poukázať. Jazykové pamiatky Slovákov v češtine do konca XV. stor. sú dvojakého charakteru: 1. literárne — v tomto období iba náboženské a 2. listinné. Práca *Stredoveké české listiny* obsahuje prirodzene iba listinný materiál, ale pri riešení otázky udomácnenia sa češtiny na Slovensku nemožno obísť otázkou češtiny v slovenských pamiatkach literárneho (náboženského) charakteru a zároveň i takých literárnych pamiatok, ktoré sú síce latinské, ale svoj pôvod majú v českých krajinách. Je totiž všeobecne známe, že v náboženských spisoch a v literárnych pamiatkach uplatňuje sa tak v českých krajinách, ako aj v Uhorsku jazyk národností skôr ako v listinách. Najstaršie slovenské literárne pamiatky, písané česky, pochádzajú z druhej polovice XIV. stor., pravda, podľa dnešných našich znalostí. Sú to napr. zápis piesne Mária, matko má v kódexe *Manipulus florum* z knižnice bratislavských františkánov (od r. 1918 v Szombathely), pieseň Jezu Kriste, štedry kněže v kódexe ostrihomskej kapituly, zlomok pasionálu v knižnici nitrianskeho biskupstva, česko-latinský slovník k sbierke Jakuba de V o r a g i n e *Legenda aurea* v kapitule bratislavskej (A. P r a ž á k, *Dějiny slovenské literatury*, Praha 1950, 69—72). Sem možno zaradiť i tzv. hlaholský zlomok krtišsky. Keď však vezmeme do úvahy ďalej latinské legendy českého pôvodu, ako o sv. Václavovi, Ludmile, Prokopovi, Cyrilovi a Metodovi, traktáty Milíčove, vidíme tu organickú spätosť slovenských pamiatok v českom jazyku s pamiatkami latinskými. Neboli to iba českí pisári a kňazi, ktorí prinášali na Slovensko českú kultúru, ale už zo XIV. stor. poznáme Slováka Gregora zo Senca, ktorý prepísal popri evanjeliu Nikodémovom i legendu sv. Prokopa. Príčinu toho, že výskyt českých pamiatok na Slovensku datujeme do XIV. stor., treba nutne vidieť v účasti študentov zo Slovenska na pražskej univerzite, na čo už poukázal J. Škultéty v replike voči J. Bottovi (*Slovenské Pohľady* XXI, 1901, 336—343). V tomto súvisi sa ukazuje význam štúdie Branislava V a r s í k a, *Slováci na pražskej univerzite do konca stredoveku*, Bratislava 1926. Účasť študentov zo Slovenska na pražskej univerzite v súvisi so slovenskými literárnymi pamiatkami českého pôvodu nedocenil ani K o v á c s E. v práci *Magyar cseh kapcsolatok történelmi*, Budapest 1952, 59—60. Zatiaľ poznáme i dvoch Slovákov, pôsobiacich v Čechách, ktorí sa zúčastnili v husitskom hnutí. Je to Ján Vavrínek Petrov z Račíc, pôvodom hornonitriansky zeman, ktorý vystupoval pred r. 1419 ako stúpelec husitizmu v polemikách s Pavlom z Dolan a Lukáš z Nového Mesta nad Váhom, účastník husitského revolučného hnutia a autor táboritského traktátu, ktorého dal upáliť r. 1424 Oldřich z Rožmberka, falošne ho obviniac z peňazokazectva. Ak by sme otázku udomácnenia sa češtiny na Slovensku chápali bez takých faktorov, ako je pražská univerzita i so študentmi zo Slovenska, problém by sme si zúžili a nedospeli k plauzibilným výsledkom.

Ak sme vyššie ukázali, že české literárne pamiatky prenášali na Slovensko i ľudia slovenského pôvodu, treba predpokladať, že v oblasti súkromnoprávnej a s ňou súvisiacich dokumentov platí to isté. Št. Kniezsa ani na jednom mieste nespomína doteraz najstaršiu českú listinu zo Slovenska, a to listinu Ctibora, beckovského zemepána z r. 1422, ktorú publikoval L. N o v á k v práci *Najstaršia doteraz neznáma česká listina zo Slovenska*, *Linguistica Slovaca* III

(1941), 130—133 s faksimile. Túto listinu vydal a pravdepodobne i napísal sám Ctibor, ktorého r. 1392 vidíme ako študenta na právnickej fakulte pražskej univerzity. Od neho poznáme ešte jednu listinu z r. 1432, ktorú reeduje po Chaloupeckom i práca *Stredoveké české listiny*. Hoci Ctibor, pochádzajúci z poľskej šľachtickej rodiny, usadenej na Slovensku v druhej polovici XIV. stor., bol aktívnym odporcom husitského revolučného hnutia, vydáva české listiny. Rozhodujúcim momentom nemohlo byť iba to, že sú adresované pre ľudí z Moravy, ale i to, že sám češtinu slovom i písmom dobre ovládal ako bývalý bakalár pražskej univerzity, ktorý je r. 1422 už nitrianskym županom.

Popri význame pražskej univerzity pre udomáchnovanie sa češtiny na Slovensku nepochybne malo význam i husitské revolučné hnutie, nie však natoľko v prvej fáze (1419—37) ako vo fáze druhej, v období bratrického hnutia (1440—70). Nie v Jiskrovi treba vidieť reprezentanta husitizmu na Slovensku, ale v bratrickoch (Axamit). Bratríci viedli na území Slovenska ostrý zápas oproti cirkevnej hierarchii a uhorským oligarchom i voči Jiskrovi. Boli v tesnom sväzku s bratrickmi v Poľsku (napr. Šafrancovci). Po potlačení bratrického hnutia na upevnenie češtiny na Slovensku pôsobilo i pripojenie Moravy a Sliezska za Mateja Korvína, existencia kráľovského žoldnierskeho vojska, složeného zväčša z Čechov a po r. 1490 spojenie českej a uhorskej koruny za Jagelovcov. Pri upevňovaní češtiny na Slovensku hralo určitú úlohu i národnostné cítenie, nie však česko-slovenské, ako tvrdí Chaloupecký, ale pocit slovanskej spolupatričnosti na podklade jazykovej príbuznosti. Tento moment hral úlohu pri rozširovaní husitizmu v Poľsku, kde odporcovia husitizmu priamo poukazovali, že „česká heréza si podmaní Poľsko, Uhorsko, Bosnu i Bulharsko, pretože v týchto krajinách sa dorozumievajú česky, ale i šire provincie Bielej a Červenej Rusi, Valašsko a Slavóniu, provincie Srbska a Albánska, Dalmátska i Chorvátska, pretože tieto krajiny sa tiež dorozumievajú jazykom českým“, alebo „Ak neustane totiž táto vojna, treba sa obávať nielen kacírov priamo z Čiech, ale ešte viac kacírov a odštiepencov ruských, vyznavačov gréckej viery, ktorí sa vrah medzi sebou shodujú s Čechmi v mnohých článkoch, totiž v prijímaní „pod obojím“, v chudobe duchovenstva a v mnohých iných poverách a sú jednej (Tudovej) reči“ (J. Macek, *Husité na Baltu a ve Velkopolsku*, Praha 1952, 25—26 a najmä 27). Buržoázny nacionalizmus V. Chaloupeckého sa prejavuje v tom, že ideu československého národa vidí v akomsi československom národnom cítení už v XIV. a XV. stor., pričom sa na slovenskú národnosť za feudalizmu díva zpod zorného uhla písomného jazyka listín a preto mu pojmy český, slovenský a moravský úplne splyvajú. Slovom, slovanské cítenie, podmienené jazykovou blízkosťou, na Slovensku v dôsledku sväzkov s pražskou univerzitou, husitizmu (bratríci), sväzkov kultúrnych a hospodárskych s českými krajinami v druhej polovici XV. a v XVI. stor. nadobúdalo viac a viac náplň československú, čo neznamená, že by slovenská národnosť so svojimi charakteristickými znakmi v tomto období nejstvovala a nevyvíjala sa ďalej pri rozklade feudalizmu v buržoázny národ.

Št. Kniezsa tvrdí, že pravopis, forma, jazyk českých listín zo Slovenska svedčia o importe češtiny na Slovensko prostredníctvom českých pisárov. V pravopise listín naozaj ťažko nájsť odchýlky od českého pravopisu. Neplatí to však vždy o forme a ešte menej o jazyku. Tak napr. formálna stránka listiny bratrickov č. 3, napísaná na hrade Mušina na poľskoslovenskej hranici, sa úplne líši

od bratrickej listiny č. 5, napísanej v Trnave alebo list žoldnierov sedmohradskému vojvodcovi Mikulášovi Csuporovi s adresou v titule od listu poddaných z Varína č. 29. Pre posúdenie správnosti Kniezsovej teórie nemôžu byť ani pravopisné ani formálne stránky listín rozhodujúce. Je nutné venovať sa otázke jazyka.

Špeciálny rozbor každej jednej listiny má jednu zásadnú chybu, a to že pre riešenie otázky udomácnenia sa češtiny na Slovensku mali sa brať do úvahy iba listiny, ktoré boli napísané na etnickom území Slovenska alebo v jeho blízkosti (ide o listiny z poľsko-slovenského pohraničia, kde v táboroch a hradoch boli spoločne poľskí, slovenskí a českí bratříci). Ak si všimneme listiny č. 1, 3 (poľsko-slovenské pohraničie), 4, 5, 7, 10, 11, 13 (poľsko-slovenské pohraničie), 14, 15, 16, 17, 18, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 33, 43, 47, 49, 53, 59, 63, 67, 75 a 78 zistíme, že podľa Št. Kniezsu nijaké slovakizmy alebo polonizmy nevykazujú listiny č. 3, 4, 7, 10, 13, 26, 27, 47, 59, 63, slovom z 29 listín a listov len 10. I z týchto desiatich kusov majú niektoré vplyvy slovenských nárečí, napr. č. 10 tvar zemene = zemänä (ä si mal všimnúť i pri č. 15 Gbeleny, Krasneny = Gbeläny, Krasnäny), č. 59 dvojtvary z jednej strany — strany druhe a č. 63 panuv, stavum — panom przatelom. Závisí i od kritéria, podľa ktorého posudzujeme slovakizmy. Ak sa mechanicky pridržame zásady, že jazyk listinného materiálu je konzervatívnejší ako jazyk literárnych pamiatok a aplikujeme to na české písomné pamiatky na Slovensku do polovice XVI. stor. (odvtedy totiž vidieť sústavnejšie slovenčenie, napr. ř=r), zbavujeme sa možnosti zistiť viac slovakizmov v takých hláskoslovných a tvaroslovných pozíciách, ktoré sú slovenskému i českému jazykovému vývinu do XV. stor. spoločné, pretože napr. viera, svojej, priateľom (resp. prateľom) a pod. môže byť tak slovakizmus, ako aj český tvar. No i tak nedôslednosť v uvedených 19—21 listinách v pomere k spisovnej norme, akú mal český spisovný jazyk v XV. stor., poukazuje, že školených pisárov mohli mať bohaté mestá alebo oligarchovia (ak nevedeli sami písať), nie však drobní zemani, mestečká, kasteláni a pod. Treba nutne predpokladať existenciu chudobných potulných pisárov (clerici, literati, pisarzi). Celkove však slovakizmy vo väčšine dokumentov pochodiacich zo Slovenska hovoria o existencii takých pisárov, ktorí pochádzali zo Slovenska, i keď sa museli školiť na Morave alebo v Čechách. Inakšie by sme museli pripustiť, že na všetkých pisárov pôsobilo silne slovenské prostredie alebo že boli málo školení.

Skutočnosť, že pri udomácnovaní sa češtiny na Slovensku nemohly byť rozhodujúce iba zmeny v administratíve, potvrdzuje nedostatok maďarsky písaných listín pred reformačným hnutím (do r. 1526 nepresahuje ich počet 10 kusov); hoci literárne pamiatky maďarské do začiatku XV. stor. sú skromné, z prvej polovice XV. stor. pochádza maďarský preklad biblie i preklady pražských 4 artikúl a bazilejských kompaktát (Kovács E., c. d., 63—64), čo svedčí, že husitské revolučné hnutie našlo v maďarskom ľude mohutnú ozvenu. Husitské hnutie v južnom Uhorsku a v Sedmohradsku spojilo v protifeudálnom odpore r. 1420—37 srbských a chorvátskych bogumilov, rumunských pravoslávnych s maďarským katolíckym obyvateľstvom, ktorých cirkevná hierarchia spoločne so svet-skými oligarchami bezohľadne vykorisťovala. Husitské hnutie v Uhorsku sa neobmedzilo iba na „rýdzo“ maďarské kraje, ako tvrdí autor (str. 137—8). Napriek tomu, že husitské hnutie medzi maďarským a rumunským obyvateľstvom

prejavilo sa i otvoreným povstaním, predseda vidíme, že medzi maďarskými listinami a českými listinami a listami (bez ohľadu na slovakizmy z Uhorska) je veľký nepomer. Podľa dnešného stavu možno odhadnúť zo slovenského územia do r. 1526 do 150 a okolo 30 poľských listín a listov. Skutočnosť, že sa čeština ujíma na Slovensku bez ťažkostí a poľské pamiatky už v polovici XVI. stor. ustupujú (mimo založených spišských miest), treba vysvetliť mnohými faktormi. Moc latiný na Slovensku bola češtinou pred reformáciou natoľko otrávená, že luterský protestantizmus miesto slovenského jazyka v nejakom nárečovom rúchu berie si bez ťažkostí za jazyk liturgický i literárny (Bardejovský katechizmus) češtinu literárnu, i keď tu vidieť vplyvy slovenských nárečí (=prostredia).

Tými faktormi, ktoré podmienili udomácnenie sa češtiny na Slovensku, boli popri pražskej univerzite husitské revolučné hnutie najmä v polovici XV. stor., keď slovenská národnosť mohutnie v mestečkách i na zemepanských hradoch a zemianskych kúriách a najmä obdobie vlády Jagelovcov, keď Slovensko ako časť Uhorska dostáva sa do úzkeho kultúrneho i hospodárskeho spojenia s českými krajinami, najmä s Moravou.

Nakoniec pokladáme za potrebné uviesť pripomienky k vlastnému pramennému materiálu, čo sa týka nesprávneho čítania, tlačových chýb a nedostatočných vysvetlení v poznámkach pri jednotlivých listinách a listoch. Listina č. 2, str. 12, 5. riadok shora miesto „sedrugi“ má byť „fedrugi“, č. 3, str. 14, 7. riadok zdola má byť oddelené „giz psanemu“, č. 7, str. 20, 3. riadok zdola má byť asi „zbiehlích“, č. 9 v regeste chybuje podmet: „žoldnieri žiadajú od sedm. vojv. . .“ atď. a dátum „Božie Telo“; v texte listu v 5. riadku zdola patrí výkričník za „opatztiti“ (=opatztiti), č. 10 v regeste má byť P. Komorovský a v texte v 6. riadku zdola miesto „obie strainie“ má byť „obie stranie“ alebo výkričník, pretože ide o príslovku „obojstranne“, č. 11 v regeste má byť predáva miesto predá, č. 12 v poslednom riadku na str. 25 má byť zeptal, č. 13 nesprávne čítanie textu v 1. riadku na str. 26 a v datovacej formulke na str. 27 „na Schaslaczech“ miesto „Schaflarzech“ a „Datum ex Schaslan“ miesto „ex Schaflar“ (Šaflary je obec a hrad v poľsko-slovenskom pohraničí na Bielom Dunajci, okres Nowy Targ), č. 14, str. 29, 2. riadok zdola má byť „Inclyti Domini“, č. 15 nesprávne pochopený obsah listiny a preto nesprávny regist — správne má byť: „že dom . . . nebol richtárskym, ale mestským vlastníctvom“; č. 17 v regeste miesto Csicskányia má byť Cickána alebo Cziczkana; č. 18, str. 34. pozn. 11 — tu sa uvádza podľa V. Chaloupeckého akýsi Mediaš ako liptovský zeman. Z textu, „že naše pečet byvala u Mediaše, anebo u niekterich s zeman po Mediašovi“, vyplýva, že ide o stoličnú kongregáciu. Forma „mediaš“, ďalej „mediašom liptovským“ pri č. 13, pri č. 21, str. 37 „nech bi ja poznal pečet mediasku“ potvrdzuje, že ide o slovakizovanú formu maďarského označenia zemianskej stolice „megye“, „nemesmegye“; č. 21, str. 37, 8. riadok zdola miesto „zahuoz“ má byť „gakuoz“, v pozn. 10 má byť uvedený Bartoš z Hertvikovic (porov. č. 10, pozn. 1), č. 22 v pozn. 2 malo byť uvedený, že rodina Glocknitzerov je známa koncom XV. stor. v B. Bystrici a Benedikt Glocknitzer ako banský ťažiar je doložený k r. 1493 (Pé ch A., *Alsó Magyar. bányamívelésének története* I, 75). Likavské panstvo bolo veľmi dôležité pre bansko-bystrické bane kvôli uhliu a obchodnej ceste z Poľska (olovo); ďalej v pozn. 3 miesto Jiskru ako zemepána mal byť uvedený Peter Komorovský, vo vlastnom texte na str. 40, 2. riadok shora zdá sa,

že má byť v „Detrihoweg Wsy“ a na str. 41 v 11. riadku miesto „Strwnycu“ má byť „Stewnycu“; č. 29 v pozn. 1. je nesprávne uvedené, že „osídlenie Varína dialo sa r. 1362 podľa práva magdeburského“ miesto „obyvateľstvo Varína riadilo sa od r. 1362 právom žilinským tešínskeho pôvodu,“ nakoľko magdeburské právo z Krupiny dostali Žilinčania r. 1370, keď vnútri mestskej rady boli rozpory (Fejér, CDH XI, 518—24); č. 31, str. 58 prvé slovo hore má byť letna, č. 43 v regeste má byť Andrej Chorváth, župan liptovský, i keď je v listine „hrabie“. Grófmi označujeme napr. banských, mincovných, príp. niektorých zemepánov, napr. grófi svätøjurskí, ale tu ide jasne o liptovského župana; ďalej v 3. riadku odspodu má byť asi bes wseho fortyle alebo výkričník; č. 53, 2. riadok od konca malo byť oddelene Gaspar sin Krsski (syn Kršky); č. 64, str. 104 v transkripčných formulkách kroměřížskej rady malo byť uvedené miesto, dátum a vydavateľ transkribovanej listiny, lebo to z vety vytačenej kurzívou: Nasleduje text prepísanej listiny (akej?), nevyplýva; č. 67, str. 107 v poslednom slove má byť čítanie „we dwerzech“, nie „we dweczzech“, na str. 109, 2. riadok shora miesto „gmacze má byť „ginacze“ a na str. 110 v 3. riadku shora má byť „prziton“ miesto „prziton“ a v 4. riadku „dwaczeti“ nie „dwaczeli peniez“, č. 75 v pozn. 3 zdá sa nesprávne stotožňovanie Laczlava s Václavom — Laczlav je hypokoristikon k Ladislav; č. 76 nesprávne dátum, miesto 1. novembra má byť 30. augusta, keď v českom kalendári pripadá svätých Zbožného a Šťastného, nejde teda o Všetech svätých; č. 78, str. 135, 6. riadok shora má byť „y dobre zemanky slowy nepotczwyymi (!) hany!“ a v 3. riadku od konca na tejže strane má byť „slibugi swü dobru czest a wieru, wierzny (!)“ alebo „wierzny do swe smerti byti“ a na str. 136 v 6. riadku od konca je zbytočne vsunuté „pro“. I v sozname fotografických reprodukcii sú tlačové chyby rokov pri 1. 1583 miesto 1473 a 11. 1569 miesto 1469.

Z diplomatického stanoviska možno namietat proti označovaniu adries výrazom Tergum, Na tergu, pretože na rozdiel od iných dorzálnych záznamov treba rozlíšiť Adresu (č. 2, 8, 12, 21, 32, 37, 39, atď.). V celej práci sa nerobí rozdiel medzi listinou (oklevél, okmány) a listom (levél). Nejednotne sa charakterizuje i spôsob zachovania, napr. č. 37: V regeste je správne uvedené: „List Št. Zápoľského“ a v charakteristike spôsobu zachovania je toto: „Papierová listina, s papierom krytou prsteňovou záverečnou pečaťou“, miesto: „Papierový list s prsteňovou záverečnou pečaťou, krytou papierovou clonkou.“

Uvedené drobné nedostatky nijako neznehodnocujú význam edície, pretože prináša k československým dejinám hodnotný nepublikovaný materiál, ktorý buržoázna maďarská historiografia zámerne nepublikovala, napr. v práci Lukinich I., *Podmaniczky es. oklevéltára*, Budapest 1937, I. sv. márne by sme hľadali listiny, ktoré sú publikované v práci *Stredoveké české listiny* (č. 23, 24, 33).

Redaktor publikácie Št. Kniezsa zorganizovaním pracovného kolektívu, ktorý tento pramenný materiál spracoval, ukázal cestu i slovenskej historiografii, ako možno pomôcť konkrétnou pramennou edíciou slovenskej jazykovede. Jeho štúdiá, i keď sme uviedli voči zužovaniu problematiky námietky, znamená pre riešenie otázky udomácnovania sa češtiny na Slovensku nový pohľad, ktorý bude treba brať do úvahy vedľa iných faktorov, ktoré sme vyššie rozviedli. Maďarská akadémia vied, ktorá prácu *Stredoveké listiny české* vydala ako 1. sväzok edície

Slovanské pamiatky z Maďarska vzhľadom na množstvo sobieraného listinného a rukopisného materiálu v maďarských archívoch a knižniciach, najkrajšie dokumentovala spoločnú cestu našich národov k socializmu.

P. Ratkoš

KAPITOLY Z UHORSKÝCH DEJÍN

Vydalo Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1952

Študujúca mládež, ale i širšia čitateľská verejnosť neustále pociťujú nedostatok historickej literatúry, ktorá by im pomáhala utvoriť si správny obraz o národnej minulosti, o zápasoch slovenského ľudu za hospodárske, sociálne a národné podmienky svojej existencie. Príčin tohto nedostatku je niekoľko. V prvom rade treba zdôrazniť, že staršia slovenská historiografická tvorba bola chudobná a i to, čo sa napísalo, nestalo sa v prevažnej miere majetkom ľudu. O hrdinských bojoch slovenského ľudu proti svojim nepriateľom, utláčateľom a vykoisťovateľom, a to či už za feudalizmu, alebo za kapitalizmu, hovorila staršia historiografia len veľmi málo.

Pre tieto a podobné príčiny musí mladá slovenská pokroková historiografia pristupovať k spracovávaniu slovenských dejín skutočne od základu. Pri zvládnutí tejto úlohy jej okrem sovietskej a českej zvlášť pomáha vyspelejšia maďarská marxistická historiografia. Jej pracovné úspechy a výsledky v mnohom osvetľujú i historickú minulosť slovenského ľudu, veď slovenský ľud skoro cez jedno tisícročie žil spolu s maďarským ľudom, a to približne za rovnakých hospodárskych a sociálnych podmienok, len s tým rozdielom, že Maďari boli najsilnejšou národnosťou Uhorska a od doby národného prebudenia stali sa maďarské vládnúce triedy národnými utláčateľmi Slovákov.

A tu treba zdôrazniť, že kým na jednej strane staršia maďarská, buržoáznacionalistická historiografia podporovala a odôvodňovala národnostný útlak nemaďarských národov, zatiaľ na druhej strane slovenskí historici bojujúci proti týmto tendenciám postavili sa obdobne na buržoáznacionalistické stanovisko. Nenávisť proti maďarským vládnúcim triedam prenášali na celý maďarský ľud a stavali ho ako nepriateľa slovenského ľudu. Pomáhali takto slovenskej buržoázii sýtiť protimaďarské cistenie, ako to robily na druhej strane maďarské vládnúce triedy za pomoci maďarskej buržoáznej historiografie.

Dnes, keď v oboch krajinách prevzal vládu ľud, situácia je celkom iná. Slovenský čitateľ v dielach maďarských pokrokových historikov môže vidieť úprimnú snahu očistiť historickú vedu od nacionalistických nánosov a falšovania historickej skutočnosti. Maďarskí pokrokoví historici sa snažia podať objektívny obraz maďarských národných dejín, ako aj dejín celého Uhorska, ktorý už neslúži na podnecovanie nepriateľstva, ale naopak, na priateľské sblížovanie pracujúceho ľudu oboch národov.

Historický ústav Slovenskej akadémie vied sa preto snaží sprístupniť nášmu ľudu práce maďarských historikov-marxistov, a to zvlášť také, ktoré sa dotýkajú spoločných otázok a problémov maďarských a slovenských dejín. Tento cieľ sledoval i vydaním publikácie *Kapitoly z uhorských dejín*. Publikácia obsahuje sedem najnovších štúdií a článkov maďarských historikov preložených do slovenčiny.

Ako úvodná stať zaradená do publikácie je Diskusia o knihe Erika Molnára *Dejiny maďarskej spoločnosti od čias Árpádovcov po Moháč*. Význam diskusie, na ktorej sa zúčastnili skoro všetci maďarskí pokrokoví historici, spočíva v prvom rade v tom, že je skvelou ukážkou marxistickej kritiky a sebakritiky. Ukazuje nám, ako jej správne používanie pomáha nielen odhaľovať chyby, ktorých sa autor dopustil vo svojej práci, ale — a to v prvom rade — ukázať správnu cestu marxistického hodnotenia celej historickej etapy, ako i jej historických udalostí a postáv. Takto sa v diskusii prejednávajú otázky metódy a cieľov historickej práce, ako napr. problémy ekonomizmu, stranníckosti, otázky periodizácie a pod.

Štúdia Emy Ledererovej *Úloha cirkvi v Uhorsku za Árpádovcov* týka sa najstaršieho úseku uhorských dejín. Autorka v tejto práci rozborom funkcie cirkvi a politiky pápežskej kúrie v období formovania sa uhorského štátu vyvrátila tvrdenia maďarskej buržoáznej historiografie o príslušnosti Uhorska ako kresťanského kráľovstva k Západu.

K poznaniu triednych zápasov poddaných proti feudálom prispieva štúdia Juraja Székelya *Uhorské roľnícke vojny r. 1437—1514*. Autor rozoberá v nej príčiny zvýšeného triedneho odporu poddaných roľníkov, ktorý prepukával na mnohých miestach krajiny v otvorené vzbury a vyvrcholil v Dóžovom povstaní. V štúdiu sú zachytené i mnohé pohyby slovenských roľníkov, a to zvlášť z obdobia husitských vpádov. Preto i táto štúdia je prínosom pre poznanie triedneho boja slovenského roľníctva proti vykorisťovateľom v minulosti.

Ďalším hodnotným príspevkom je štúdia Pavla Pach Zsigmonda *Boje proti Habsburgovcom na nezávislosť v XVII. stor.* Autor si časovo látku zadelil do dvoch kapitol. V prvej časti si všima najmä politické pomery v Uhorsku. V čase rozdelenia Uhorska na tri časti pokladal — na rozdiel od buržoáznych historikov — za jediného a skutočného predstaviteľa uhorskej štátnosti Sedmohradsko. Venuje značnú pozornosť predovšetkým jeho hospodárskemu a politickému vývinu. Ďalej si všima Bocskayho, Bethlenových a Rákócziho bojov za nezávislosť Uhorska, ktoré sa prejavovali vo forme náboženských bojov a opierali sa o Sedmohradské kniežatstvo. V druhej časti si autor všima boje za nezávislosť v druhej polovici XVII. stor. V tomto období centrom odboja už nie je Sedmohradsko, ktoré hospodársky a politicky upadlo. Rozoberá tu príčiny Vesselényiho sprisahania. Thökölyho odboja a niektorých roľníckych povstaní.

V druhej štúdiu *Význam odboja Františka Rákócziho II. v zápase za nezávislosť Uhorska* autor zdôrazňuje, že oproti predchádzajúcim bojom za nezávislosť toto povstanie nevystupovalo v náboženskom rúchu, ale bezprostredne ako národný boj namierený proti habsburským koloniálnym snaženiam. Pavol Pach Zsigmond pokladá toto povstanie za najvyšší stupeň národných hnutí v boji o nezávislosť v tejto epoche. František Rákóczi II. ďaleko preráštil svojich predchodcov, a to najmä svojím pomerom k poddaným, svojím úsilím o vybudovanie stálej armády a svojou toleranciou v náboženských veciach.

V štúdiu *Jakobínske hnutie v Uhorsku* zachytáva autor István Kató program a činnosť skupiny jakobínskych sprisahancov v Uhorsku soskupených okolo Ignáca Martinovicsa. Autor zaradil jakobínske hnutie v Uhorsku, ktoré vzniklo pod vplyvom Veľkej francúzskej revolúcie, medzi najpokrokovejšie tradície uhorských dejín. Skúmanie hnutia položil na marxistickú základňu a tak sa mu

podarilo správne zhodnotiť jakobínske hnutie a odkryť príčiny, ktoré viedly k jeho uduseniu. Táto štúdia, ako aj ďalšie práce zvlášť na poli vydávania prameňov k jakobínskemu hnutiu maďarskými pokrokovými historikmi, nás nabádajú, aby sme si i my viac všimli ohlasy Veľkej francúzskej revolúcie na Slovensku, lebo inteligencia slovenského pôvodu sa zúčastnila i jakobínskeho sprisahania, ďalej že toto hnutie, ako aj program vodcov sprisahania má veľký význam s hľadiska skúmania národnostnej otázky.

Štúdia *Robotníctvo v revolúcii 1848—49* od Dezidera Némesa zaradená do publikácie je cenným príspevkom k poznaniu účasti robotníkov v meštiackej revolúcii v Uhorsku. Autor na základe rozboru složenia a postavenia robotníctva v Uhorsku poukázal na to, že úloha robotníctva v dôsledku hospodárskej zastoľnosti Uhorska bola v revolúcii ešte obmedzená. No napriek tomu, ako to ukazuje autor, robotníctvo vo všetkých mestách a zvlášť v Pešti stavia sa do prvých radov bojovníkov revolúcie. Zvláštnu pozornosť si zasluhuje stať, v ktorej sa autor zaoberá hnutím baníkov v okolí Štiavnice, ktorému bude treba venovať pozornosť so strany slovenskej historiografie.

Do publikácie je ako posledná zaradená významná štúdia Júliusa Méreihó *Príspevky k dejinám hnutia poľnohospodárskych robotníkov v Uhorsku*, v ktorej autor hovorí vlastne o vývoji kapitalizmu v poľnohospodárstve v Uhorsku po r. 1848 až do prvej svetovej vojny. Štúdia v mnohom osvetľuje i vývin pomerov v poľnohospodárstve v slovenských župách. (Obširnejšiu recenziu o tejto práci pozri v Historickom sborníku, roč. 1952.)

Celkove o uvedených prácach maďarských historikov sprístupnených našej čitateľskej verejnosti v prekladovom sborníku môžeme povedať, že pomáhajú riešiť dôležité otázky uhorských dejín, ktoré sa rovnako týkajú maďarskej i slovenskej národnej minulosti. Pravda, treba poznamenať, že uvedené štúdie sú viac-menej prvým pokusom marxistického hodnotenia uhorských dejín. Mnohé otázky a problémy, ktoré sú v nich nadhodené, bude treba usilovným výskumom ďalej rozvíjať, hlbšie analyzovať a prípadne zrevidovať. Tieto úlohy čakajú historikov oboch národov a za úzkej spolupráce a vzájomnej pomoci môžu ich úspešne zvládnuť.

Fr. Bielík

JOZEF RÉVAI, MARX A MAĎARSKÁ REVOLÚCIA

Vydalo v preklade Vydavateľstvo SAV, r. 1952

Jozef Révai patrí medzi najstarších pracovníkov robotníckeho hnutia v Maďarsku. Neoceniteľné zásluhy si získal zvlášť na poli vedeckom a kultúrnom, kde sa už za horthyovského režimu stal predným tribúnom marxizmu-leninizmu. Vo svojej historiografickej práci bojoval v prvom rade proti maďarskej buržoáznonacionalistickej historiografii, proti jej falošnému podávaniu maďarských národných dejín. Svojou hlbokou znalosťou marxizmu, marxistickej vedeckej metódy, ktorú odborne uplatňoval vo svojich prácach, poukazoval i na omyly maďarských pokrokových historikov pri hodnotení jednotlivých dejinných udalostí. Historické práce s. Révaia staly sa takto ideovou smernicou nielen dnešnej maďarskej marxistickej historiografie, ale majú mnoho čo povedať i slovenským historikom a našej čitateľskej verejnosti.

Pre správne chápanie spoločenského vývoja v Uhorsku má veľký význam jeho štúdia *Marx a maďarská revolúcia*, ktorú napísal už r. 1932. V tejto štúdii rozoberá spoločenský charakter maďarskej revolúcie r. 1848—49. Išlo mu v prvom rade o to, aby odhalil nesprávne hodnotenie tejto revolúcie a rozobratím osvetlením s ňou spojených problémov ukázal maďarským komunistom — ako sám hovorí — tesnú súvislosť medzi politickými cieľmi našej strany a maďarským historickým vývinom. Podrobil kritike stanovisko Ervina Szabóva, podľa ktorého nemala táto revolúcia buržoázny charakter, ale bola tradičným šľachtickým povstaním proti Viedni a postavil sa tiež proti tým, ktorí ju považujú za čisto buržoáznu.

Opierajúc sa o učenie klasikov Marxa a Engelsa, krátkym, ale hlbokým rozborom hospodárskeho vývoja pred revolúciou, analýzou triednych síl za revolúcie, ako aj funkcie, snáh a cieľov jednotlivých tried v nej dokázal, že maďarská revolúcia r. 1848—49 bola v podstate buržoáznu revolúciou. Zároveň odpovedal i na otázku, prečo nebola maďarská revolúcia dôslednou buržoáznu revolúciou. Príčiny toho vidí taktiež v hospodárskych podmienkach a v rozložení triednych síl za revolúcie.

Táto štúdia s. Révaia je nesmierne dôležitá pre správne poznanie a hodnotenie revolučných udalostí v rokoch 1848—49 a zároveň skvelou ukážkou, aký veľký význam pre vec robotníckej triedy a správneho posudzovania ďalšieho vývoja, resp. jeho usmerňovania má správne, objektívne poznanie predošlého hospodárskeho a spoločenského vývoja, resp. jeho jednotlivých etáp.

J. Mésároš

JOSEF MACEK, HUSITĚ NA BALTU A VE VELKOPOLSKU

Vydalo nakladateľstvo Rovnost, Praha 1952, 173 + 2 obrazy a 2 mapky

Autor sa v tejto práci zaoberá poľsko-českými vzťahmi pred Lipanmi, najmä slávnou výpravou Sirotkov k Baltu r. 1433 (prvá časť) a rozširovaním husitizmu vo Veľkopoľsku a Kujavsku (druhá časť) do konca XV. stor. Osvetľuje pozadie politiky cisára Žigmunda, pápeža, poľských prelátov a veľmajstra Radu nemeckých rytierov pri ponukách českej koruny Vladislavovi II., resp. litovským kniežatám. Rad nemeckých rytierov v Prusku ako hlavný nepriateľ husitského hnutia a opora všemocnej cirkevnej hierarchie, bol spoločným nepriateľom poľského i českého národa. Úspechy husitských vojsk proti križiakom a najmä „spanilej jazdy“ na Balte r. 1433 proti žoldnierom Radu nemeckých rytierov povzbudily nielen poľský ľud a drobnú šľachtu, ale aj nemecké plebejské živly v mestách v odpore voči svetským a cirkevným feudálom, takže Rad bol prinútený k mierovým jednaniam. Pobyt husitských vojsk v Poľsku vyvrátil tvrdenia cirkevnej hierarchie, ktorá na snemoch a s kazateľnic osočovala husitov ako lúpežníkov a vrahov. Poľský ľud sa presvedčil, že zápas husitov so svetskou a cirkevnou feudálnou hierarchiou je spravodlivý, veď na vlastnej koži cítil zvyšovanie útlaku cirkvi. V odpore drobného ľudu voči cirkvi vo Veľkopoľsku sohrali dôležitú úlohu drobní zemaní a niekoľko jednotlivcov zo strednej šľachty, ako Spytke z Melsztyna a Abraham z Zbąszyna. Zbąszynske panstvo stalo sa terčom útoku inkvizítorov, ktorí popri cirkevných trestov (exkomunikácia) neváhali za pomoci svetskej moci používať telesné tresty, väzenia a pod. Zprávy

o činnosti inkvizičných komisií na území pozňanského biskupstva sú kusé, ale počet vyšetrovaných pre kacírskú husitskú náuku vo Veľkopoľsku i Kujavsku hovorí, že husitské hnutie bolo rozšírené omnoho viac, ako oznamujú zprávy. Zvlášť treba zdôrazniť, že v šírení husitizmu v Poľsku malo vedúcu úlohu drobné kňazstvo.

Práca J. Macka nám predstavuje husitské hnutie ako zdroj pokrokových tradícií československo-poľských, veď medzi husitmi sa spomína i človek slovenského pôvodu, sluha Fabián z Považia (Povasche) v Trenčianskej. Škoda, že sa autorovi tematicky vymyká otázka ohlasov husitského hnutia v Malopoľsku. Ak bratrické hnutie na Slovensku pokladáme za pokračovanie husitského hnutia, nemožno ho oddeliť od činnosti husitov a bratrických skupín na poľsko-slovenskom pohraničí, v Krakovsku a Sliezsku (Czorstyn, Szaflary). Slovenskí historici musia venovať v budúcnosti viac pozornosti archívnemu materiálu cirkvi, aby mohli husitskú tematiku spracovať tak vzorne, ako to spravil J. Macek. Práca *Husité na Baltu a ve Veľkopoľsku* je po stránke metodickej a štýlickej naozaj vzorná a pritom prístupná širokej verejnosti. Znamená ďalší prínos pre československú i poľskú historiografiu.

P. Ratkoš

Zpráva z diskusie o periodizácii českých a slovenských dejín.

V dňoch 19. a 20. decembra 1952 konala sa v zámku v Libliciach konferencia českých a slovenských historikov o periodizácii dejín ČSR.

Prvý deň dopoludnia odznely diskusné referáty Fr. Grausa o periodizácii českých dejín v období feudalizmu, A. Klímu o periodizácii českých dejín v období kapitalizmu a L. Holotíka o periodizácii slovenských dejín v období feudalizmu a kapitalizmu (referát L. Holotíka prinášame v tomto čísle Historického časopisu).

Popoludní a nasledujúceho dňa konaly sa diskusie v 3 skupinách: feudalizmus, predmonopolistický kapitalizmus a imperializmus.

Konferencia bola prvým pokusom českých a slovenských historikov o riešenie hlavných otázok našich dejín kolektívnou formou a prvý pokus o marxistickú periodizáciu dejín ČSR vôbec.

Konferencia pri svojich niektorých nedostatkoch (hlavné referáty neboli celkom dostatočne prepracované, najmä málo sa venovalo otázkam princípov periodizácie) bola úspešná. Vyjasnil sa celý rad periodizačných predelov najmä hlavných a súčasne sa i zreteľne ukázali problematické miesta v periodizácii dejín ČSR. Takým problémom napr. zostalo zaradenie Veľkomoravskej ríše a najmä podrobnejšia periodizácia dejín predmnichovskej ČSR.

Otázka periodizácie českých a slovenských dejín nevyriešila sa na konferencii, čo je celkom samozrejmé, ale bude pokračovať na stránkach Časopisu československej histórie a dúfame, že i na stránkach Historického časopisu.

E. H.

Otvorenie Československej akadémie vied

Dňa 17. novembra 1952 bola v Národnom divadle v Prahe vyhlásená a slávnostne otvorená Československá akadémia vied. Vyhlásenie Československej akadémie vied je veľmi významnou udalosťou na poli nášho vedeckého života.

Jednotlivé vedecké odvetvia a vedecké disciplíny, ktoré doteraz sa pestovali viac-menej izolovane a kabinetne, neboly doteraz organizačne sjednotené, nemaly jednotného ústredia, ktoré by ich prácu bolo usmerňovalo a plánovite napojilo na potreby našej výstavby socializmu. Táto úloha pripadá novozaloženej Československej akadémii vied. Ako najvyššia vedecká inštitúcia v našom štáte bude Akadémia nielen organizovať a usmerňovať vedeckú prácu, ale stane sa i najvyšším pracoviskom všetkých vedných disciplín a odborov.

Skutočnosť, že sa Československá akadémia vied utvára práve v tomto čase, nie je náhodná. Svedčí o zvýšenom, mohutnom tempe výstavby socializmu v našej vlasti, k čomu naša vláda mobilizuje všetky sily — zdravé sily národa a všetky prostriedky. A utvorenie Československej akadémie vied znamená vlastne zapojenie všetkých vedných odborov — a to v ďaleko väčšej a organizovanejšej miere ako doteraz — na pomoc tejto výstavbe. Socializmus v našej vlasti vybudujeme len tak, keď túto výstavbu povedieme vedeckou cestou, keď na každom kroku našej výstavby, a to či už hospodárskej, kultúrnej alebo sociálnej sa budeme opierať o skutočnú vedu. Vysoké ocenenie vedy, pokrokovvej-marxistickej vedy pre výstavbu socializmu a krajšieho života nášho ľudu v našej republike sa jasne odráža v dôvodovej zpráve zákona o Akadémii, kde sa hovorí: „Veda je základom socializmu; socializmus z vedy vyrástol a na vede uvedomele stavia, aby pretváral prírodu a spoločnosť pre lepší život človeka.“ Pre tieto veľké úlohy vedy pri výstavbe socializmu bola zriadená Československá akadémia. „Tým, pravda — ako to hovorí s. Gottwald vo svojom liste k začatiu činnosti Československej akadémie vied — je daná i jej veľká zodpovednosť k nášmu ľudu, k našej vlasti, tým vzniká pre ňu záväzok stať sa skutočne ohniskom všetkého vedeckého bádania u nás, ohniskom hospodárskeho, technického a kultúrneho pokroku.“

Už pred jej otvorením dňa 12. novembra 1952 menoval prezident republiky súdruh Klement Gottwald na návrh vlády za prezidenta Československej akadémie vied profesora Dr. Zdeňka Nejedlého, ministra školstva, vied a umení. Tým sa na čelo Akadémie dostal náš najväčší priekopník a bojovník za pokrokovú vedu. Súdruh Gottwald menoval zároveň i prvých akademikov, medzi ktorými sú významní pracovníci histórie, a to minister školstva vied a umení prof. dr. Zd. Nejedlý, archeolog doc. dr. J. Böhm, profesor rímskych a gréckych dejín Jozef Dobiáš, profesor slovanských starožitností na Karlovej univerzite Dr. Ján Eisner, profesor československých dejín Dr. Rudolf Urbánek, profesor pomocných vied historických Dr. Václav Vojtíšek a predseda Národnej kultúrnej komisie, historik umenia dr. Zdeněk Wirth. Napr. pri otvorení Československej akadémie vied vymenovali 43 akademikov-korešpondentov, medzi ktorými sú ďalší historici prof. dr. Ján Filip, prof. dr. Ján Husa, doc. dr. Jozef Macek, riaditeľ Historického ústavu ČSAV.

Otvorením Československej akadémie vied sa otvára nová éra pre rozkvet vedeckého života v našej vlasti, pre ktorý náš pracujúci ľud vytvára doteraz nikdy nebývalé možnosti rozvoja, lebo si uvedomuje, že rozvoj pokrokovej vedy v službách budovania socializmu znamená urýchlenejšie dosiahnuť krajší plnší a radosnejší život všetkého pracujúceho ľudu našich národov.

I. M.

HISTORICKÝ ČASOPIS

Slovenskej akadémie vied

Ročník XI. 1953, č. 1

Vydalo v Bratislave roku 1953

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Zodpovedný redaktor: Ľudovít Holotík

Vytlačily Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin

Výmer PIO čis. 872/1952-IV/2 zo dňa 15. V. 1952.

Cena kart. Kčs 20.—.